

Geluk in de Beemster

**Onderzoek naar buitenplaatsen,
eendenkooien en molengangen**

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Beemster
Status: Derde concept
Projectnummer: 50201
Auteurs: drs. C. L. Nyst, MSc L. den Boon
Met bijdragen van : drs. ing. C. Sueur (Buro de Brug bv), drs G.P. Alders (Cultureel Erfgoed Noord-Holland) en dr. K.W.J.M. Bossaers
Illustraties: Cultuurcompagnie Noord-Holland, tenzij anders vermeld
Autorisatie: drs. G.P. Alders

Datum:

ISSN: 1871-398X

© Cultuurcompagnie Noord-Holland, Alkmaar, 2012

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

De Stichting aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Met dank aan dr. K.W.J.M. Bossaers en
Historisch Genootschap Beemster

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Het 17 ^e -eeuwse Beemsterlandschap	10
Representanten	14
Conclusie	31
Literatuur- en documentatielijst	31
Bijlage 1: buitenplaatsencatalogus	39
Bijlage 2: Kwaliteit, zichtbaarheid en herkenbaarheid	42
Bijlage 3: onderzoeksresultaten K. Bossaers	46

Inleiding

*"Hier jaagt de winthont 't wilt, hier rijt de koets uit spelen.
Men danst, men banketteert in 's Koopmans rijke buurt.
Hier lacht de goude tijt, in lieve lustprieelen.."*

Uit het gedicht De Beemster van Vondel (gepubliceerd in *De werken*, deel IV, p. 609. Amsterdam 1930)

Aanleiding

Toen de Beemster in 1612 drooggelegd was, hadden de bedijkers er grote sommen geld in geïnvesteerd. De drooglegging van de Beemster bleek een goede investering te zijn; na enkele aanloopproblemen bracht de verkoop van gronden een fortuin op.¹ Om hun geld te besteden, bouwden de rijke grondeigenaren in de 17^e eeuw in de Beemster ruim 50 buitenplaatsen. Dit waren landhuizen met bijgebouwen, tuin en park, gesticht om voor kortere of langere tijd op het platteland te vertoeven, dienend als statussymbool en voor het beheer van aan de buitenplaats verbonden landerijen.

Tegen het einde van de 18^e eeuw raakten de buitenplaatsen als gevolg van de Franse overheersing en verslechterende economische omstandigheden in Nederland en in de overzeese

¹ Zwet van, 475. Van Zwet beschrijft dat de gronden van de Beemster het goedkoopst waren (260 gulden per ha) in vergelijking tot de latere droogmakerijen. Wel duurde het even voordat de investeringskosten terugvloeden in de kas.

handel met de koloniën in verval. Tevens verloor de geometrische Franse tuinstijl aan populariteit en kwam rond 1730/1740 de Engelse landschapsstijl op, die zich in de Beemster nauwelijks liet toepassen. De buitenplaatsen werden vrijwel allemaal gesloopt om plaats te maken voor boerderijen en landbouw- of tuinbouwgrond. Van al deze buitenplaatsen en hun bijgebouwen is bovengronds bijna niets bewaard gebleven en ook van de toenmalige tuinaanleg is maar weinig bekend en gedocumenteerd. Momenteel resteren slechts enkele singels, oprijlanen en toegangspoorten, tekeningen en ondergrondse structuren van de buitenplaatsen.

Bij de herziening van het bestemmingsplan Buitengebied 1994 kwam naar voren dat de begrenzingen van de voormalige buitenplaatsen moeilijk vast te stellen zijn. Om de buitenplaatsen op te kunnen nemen in het bestemmingsplan en hen daarmee te beschermen, was nader onderzoek nodig. Om die reden gaf de gemeente opdracht aan Cultureel Erfgoed Noord-Holland om in samenwerking met Buro de Brug bv een bureaustudie uit te voeren gebaseerd op archiefstukken, historische kaarten (de kaart van Van Berckenrode en minuutplans), luchtfoto's en het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN). Deze bronnen kunnen meer inzicht verschaffen in de feitelijke ligging en begrenzingen en de huidige aard van de buitenplaatsen. Met behulp van deze bronnen is getracht meer inzicht te krijgen in de indeling van de terreinen in buitenplaats, tuin, vijvers, bijgebouwen etc. Naast buitenplaatsen is de aanwezigheid van resten van eendenkooien en molengangen in de bodem onderzocht.

Ook wilde de gemeente advies van Cultureel Erfgoed Noord-Holland krijgen over het presenteren van de buitenplaatsen, eendenkooien en molengangen aan het grote publiek en de omgang ermee in de planologie en ruimtelijke ontwerpen.

Doel

Het doel van het onderzoek was in de eerste plaats het nader in beeld brengen van de buitenplaatsen ten behoeve van het nieuw op te stellen bestemmingsplan voor het buitengebied om deze planologisch te kunnen beschermen. Daarbij lag de nadruk op het bepalen van de precieze begrenzingen van de buitenplaatsen met hun erven en tuinaanleg. De kaart bij de Beleidsnota Archeologie wordt aangepast aan de bevindingen.

Op de kaart van Balthasar Florisz van Berckenrode uit 1646 zijn de buitenplaatsen weergegeven en deze zijn overgenomen op de Beleidskaart Archeologie van de gemeente. Opvallend is dat de kaart niet overal af lijkt. Van de drukplaat zijn delen bewust weggevaagd door de plaat plat te slaan en opnieuw te bewerken. Het kan zijn dat de kaart ook geplande, maar niet gerealiseerde, elementen weergeeft. Een van de eendenkooien heeft bijvoorbeeld geen vangarmen² en buitenplaats Laanzigt heeft een bomerij die niet compleet lijkt te zijn (zie verderop).

Aanvullend is het interessant vast te stellen in welke mate buitenplaatsen gebouwd zijn ná deze kaart van 1646. Ook kunnen buitenplaatsen na 1646 vergroot of veranderd zijn.

Dit onderzoek was niet alleen nodig om de elementen een plaats op de plankaart van het bestemmingsplan Buitengebied

² Dat betreft de eendenkooi op kavel DK49. Koopman 2011.

1994 te geven, maar ook om het draagvlak, oftewel het gevoel voor de buitenplaatsen en de verantwoordelijkheid voor de bescherming, onder de bevolking te vergroten.

Vraagstelling

Het onderzoek heeft tot doel de volgende vragen te beantwoorden:

- Komen de buitenplaatsen, eendenkooien en molengangen zoals waargenomen op luchtfoto's en AHN overeen met die op de kaart van Balthasar Florisz van Berckenrode wat aantal, locatie, ontwerp en uitvoering betreft?
- Is er iets te zeggen over de ontwikkeling van buitenplaatsen tussen 1646 en 1811?
- Wat is de kwaliteit (oftewel de gaafheid), zichtbaarheid en herkenbaarheid van de buitenplaatsen?
- Wat is te zeggen over de aanwezigheid, aard en kwaliteit van de eendenkooien en molengangen?
- Wat is het advies ten aanzien van de juridische omgang met de buitenplaatsen bij ruimtelijke ontwikkelingen en het vergunningstelsel?
- Wat is te zeggen over de algemene gegevens van de buitenplaatsen, zoals namen, bouw- en sloopjaren?
- Wat zijn de mogelijkheden bij ruimtelijke ontwerpen en publieksbereik met de terreinen van buitenplaatsen, eendenkooien en molengangen?

Werkwijze

Hieronder volgt kort een beschrijving van de gehanteerde onderzoeksmethoden.

Oude kaarten

Van de Beemster is na de drooglegging (1607 – 1612) een kaart gemaakt door Balthasar Florisz van Berckenrode³, deze is in eerste instantie gemaakt in 1644, om tot 1646 te worden bijgewerkt. Van deze kaart zijn de oorspronkelijk koperplaten bewaard gebleven. De platen zijn op een paar plaatsen teruggeslagen, wat erop wijst dat de kaart aangepast is aan een veranderde situatie in het betreffende gebied. Om die reden wordt aangenomen dat de kaart bijzonder nauwkeurig is, wat in die tijd niet gemeengoed was. Veel kaarten uit die tijd dienden ter promotie van steden en gebieden. Elementen als kerken en kastelen werden vaak groter dan de werkelijke schaal afgebeeld om aanzien te wekken.

Na 1646 is er een hiaat in de beschikbaarheid van bijgewerkte kaarten voor de Beemster tot 1811 – 1832, de periode waarin de eerste minuutplans werden gepubliceerd. In de tussenliggende periode zijn de meeste buitenplaatsen al verdwenen. Er is derhalve over de opkomst, uitbreiding en sloop van de buitenplaatsen weinig bekend op grond van het kaartmateriaal. Voor dit onderzoek zijn dan ook de 17^e-eeuwse kaart en de minuutplans van 1813 gebruikt.

³ In de Beemster ook wel bekend als de Kopergravure uit 1646. Helaas zijn er uit de 18^e eeuw geen gedetailleerde kaarten.

Afb. 1 Molengang 73 (zie ook verderop in de tekst) hier op de luchtfoto, is met 2 km mogelijk de grootste molengang van Nederland.

Geschreven bronnen

Door middel van archiefonderzoek is de verkregen informatie uit foto's en kaarten aangevuld en getoetst. Informatie in het archief bestaat voornamelijk uit eigendomsinformatie, namen en adresgegevens. Naast archiefonderzoek door Cultureel Erfgoed Noord-Holland heeft K. Bossaers een schat aan gegevens over de buitenplaatsen ter beschikking gesteld. De gegevens zijn in dit rapport verwerkt. In bijlage 3 staan ze opgesomd.⁴

Luchtfoto's

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van zowel historische als recente luchtfoto's. De historische luchtfoto's komen uit het analoge RAF-fotoarchief ondergebracht bij de bibliotheek van de Wageningen Universiteit. Deze opnamen, gemaakt door de geallieerden tijdens de Tweede Wereldoorlog, omvatten de gehele Beemster. De kwaliteit van deze foto's is wisselend: naar de randen vertekent het beeld, de schaal is variabel (circa 1:18000), de opnamen zijn niet altijd scherp en het fotopapier vertoont barsten en krult. Wel geven deze foto's een goed beeld van de situatie in de oorlogsjaren. Deze opnamen zijn handmatig, met een stereoscoop, bestudeerd. Helaas bleken de foto's niet goed bruikbaar voor het onderzoek. De luchtfoto's zijn voor de gemeente gemaakt in 2006. Deze foto's zijn scherp en gedetailleerd en vergeleken met

andere foto's of kaarten door ze digitaal op elkaar te projecteren. Naast de luchtfoto's is Google Maps gebruikt.

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)

Het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) is een landsdekkend, gedetailleerd bestand met de hoogte van het maaiveld, verkregen door laserhoogtemeting vanuit een vliegtuig (zie www.ahn.nl). Elke 16 m² is één hoogtemeting verricht. De metingen kunnen digitaal worden verwerkt tot een hoogtekaart. Hoogteverschillen van een paar centimeter zorgen al voor een zeer herkenbaar contrast op de kaart. De ervaring met het AHN leert dat, hoe de mens ook het maaiveld probeert glad te strijken (egalisatie, demping etc.), altijd kleine reliëfverschillen – microreliëf – aanwezig blijven en met de laserhoogtemeting kunnen worden vastgelegd.

Het verschil met luchtfoto's is tweeledig. Enerzijds laat een luchtfoto zien wat wij met ons eigen oog ook kunnen zien, terwijl het AHN enkel hoogte(verschillen) bevat. Anderzijds is een luchtfoto afhankelijk van daglicht en daarmee vatbaar voor verschillen in seizoenen, zonnestand en vochtigheid van de bodem. Idealiter worden de foto's genomen in het droge voorjaar met strijklucht. Voor het AHN is dat niet van belang: het AHN gebruikt een eigen laserstraal en wordt niet beïnvloed door klimatologische factoren.

Het AHN wordt gebruikt bij verschillende soorten onderzoek, maar voornamelijk bij landschapsonderzoek.

⁴ Dr. K.W.J.M. Bossaers doet onderzoek naar buitenplaatsen en publiceerde daarover onder meer in De Nieuwe Schouwschuit en het Oud-Enkhuizer jaarboek Steevast.

De bronnen zijn verdeeld onder Buro de Brug bv en Cultureel Erfgoed Noord-Holland op basis van expertise. Buro de Brug bv gebruikt de luchtfoto's, het AHN en de kaart van Balthasar Florisz van Berckenrode en Cultureel Erfgoed Noord-Holland gebruikt oude kaarten en geschreven bronnen. Tevens is gebruik gemaakt van de Beleidsnota Archeologie Gemeente Beemster 2003 (hierna Beleidsnota Archeologie) vervaardigd door drs G.P. Alders van Cultureel Erfgoed Noord-Holland in 2004 en van de kennis van de Beemster van K. Bossaers die vooral onderzoek heeft verricht naar de eigenaren van de buitenplaatsen. Zij heeft de buitenplaatsen in de catalogus - die uit het onderzoek 'Geluk in de Beemster' voortkwam - nagezocht in de transportregisters [hierna T] en de verponding [hierna V], ze eventueel nog bekeken op de kaart van Van Berckenrode uit 1646 en tot slot waar nodig de situatie bij de invoering van het Kadaster in 1832⁵ bestudeerd. Hiertoe was het noodzakelijk eerst de in de lijst opgegeven hedendaagse adresgegevens om te zetten naar de oude kavelnummering.

Uit Bossaers' onderzoek bleken 18 boerderijen op de lijst te staan die geen buitenplaats waren en 12 ontbrekende buitenplaatsen. Dit heeft geleid tot een waardevolle aanpassing en aanvulling van de catalogus.

De conclusies zijn uiteindelijk vergeleken om de potentie van buitenplaatsen, molengangen en eendenkooien aan te wijzen. De potentie wordt bepaald op basis van de volgende waarden:

⁵ Het bijbehorende minuutplan dateert uit 1813, zie Noord-Hollands Archief.

- Mate waarin het terrein intact/gaaf is: herkenbaarheid van elementen zoals sloten, tuinaanleg, plaats van de bebouwing.
- Invloed van recente bebouwing

Van vijf buitenplaatsen met een hoge gaafheid die representatief zijn voor de buitenplaatsencultuur van de Beemster, zijn detailkaarten gemaakt waarop niet enkel de begrenzing wordt weergegeven, maar indien mogelijk ook de verschillende gebouwen op het erf en de indeling en inrichting van de tuin.

Leeswijzer

Dit onderzoeksrapport is als volgt ingedeeld. Het eerste hoofdstuk gaat in op de achtergronden van de buitenplaatsen, molengangen en eendenkooien in de Beemster. Het tweede hoofdstuk toont de selectie van representatieve buitenplaatsen, eendenkooien en molengangen in beeld en woord. Het hoofdstuk 'conclusie' bevat de beantwoording van de onderzoeksvragen

In drie bijlagen staan alle bekende buitenplaatsen van de Beemster met een korte beschrijving.

Het 17^e-eeuwse Beemsterlandschap

Buitenplaatsen

Volgens Glaudemans ontwikkelden de droogmakerijen zich in de 17^e eeuw tot stedelijk lustlandschap, een gebied met een volmaakte geometrie van zowel droogmakerij als tuinen en buitenhuizen. Volgens hem waren de 52 buitenplaatsen van de Beemster allemaal voorzien van geometrisch aangelegde tuinen.⁶ Bij nauwkeurige beschouwing van de kaart van Van Berckenrode blijkt echter, dat omstreeks 1646 waarschijnlijk minder dan de helft van de Beemster buitenplaatsen een echte geometrische tuin bezat.

In de loop van de 18^e eeuw werd het dominerend schoonheidsideaal van buitens in de polders verlaten. In de polders die in de 19^e eeuw werden aangelegd verrezen vanwege de veranderende maatschappelijke en economische omstandigheden geen landhuizen meer. Ook de bestaande buitens in de polders raakten toen buiten gebruik en werden afgebroken.⁷ Dit proces ving in de Beemster al in de 18^e eeuw aan.

Er was een grote variatie in de uitvoering en grootte van de buitenplaatsen: niet alle eigenaren hadden evenveel te besteden. De buitenplaatsen zijn in de beleidsnota archeologie

⁶ Glaudemans 2000, p.130.

⁷ Glaudemans 2000, p.133.

Beemster (2004) onderverdeeld naar grootte in drie groepen, deze verdeling is in dit onderzoek ook aangehouden:

- kleine buitenplaats: oppervlakte kleiner dan 20.000 m²;
- middelgrote buitenplaats: oppervlakte tussen 20.000 m² en 40.000 m²;
- grote buitenplaats: oppervlakte groter dan 40.000 m².

Bij dit onderzoek is de volgende definitie voor buitenplaatsen gehanteerd: Een buitenplaats was een landhuis met bijgebouwen, tuin en park, dat is gesticht om voor kortere of langere tijd op het platteland te vertoeven, dienend als statussymbool en voor het beheer van aan de buitenplaats verbonden landerijen of industriële bedrijven.

K. Bossaers die onderzoek doet naar buitenplaatsen in de Beemster, merkt op dat het begrip landhuis niet in historische bronnen voorkomt. In de belangrijkste bronnen voor deze periode (de transportregisters⁸ en de verponding van 1733⁹) worden de buitenplaatsen "plaisirhuijs" genoemd. In de 17^e eeuw waren verschillende min of meer luxe verblijven gangbaar in de Beemster, maar het is niet altijd duidelijk welke status en rol de verblijven hadden. Termen als "boere huijs", "huijswoning" of kortweg "huijsing" (boerderij), "hofstede" of "herenhuijs" (landhuis) kwamen voor. Een

⁸ Waterlands Archief Purmerend, Oud-rechterlijk archief Beemster, inv.nrs. 4052-4075. In de transportregisters die (met hiaten) van 1612-1811 lopen, werden alle overdrachten van onroerende goederen (verkoop, vererving, hypotheek) vastgelegd.

⁹ Het origineel ligt in het Nationaal Archief in Den Haag (zie www.den-braber.nl/vpnd/nh/nh_verponding_1733.html). De verponding is een belasting op onroerende goederen.

bijbehorende boomgaard werd "plantagie" genoemd. Vooral de categorie boerderijen met een heerschapskamer waar de eigenaar de zomermaanden doorbracht, is moeilijk te duiden.

Buitenplaatsen Vredenburg en Leeuwenplaats

Over de buitenplaatsen is weinig bekend. Op buitenplaats Rustenhove na, zijn ze verdwenen.

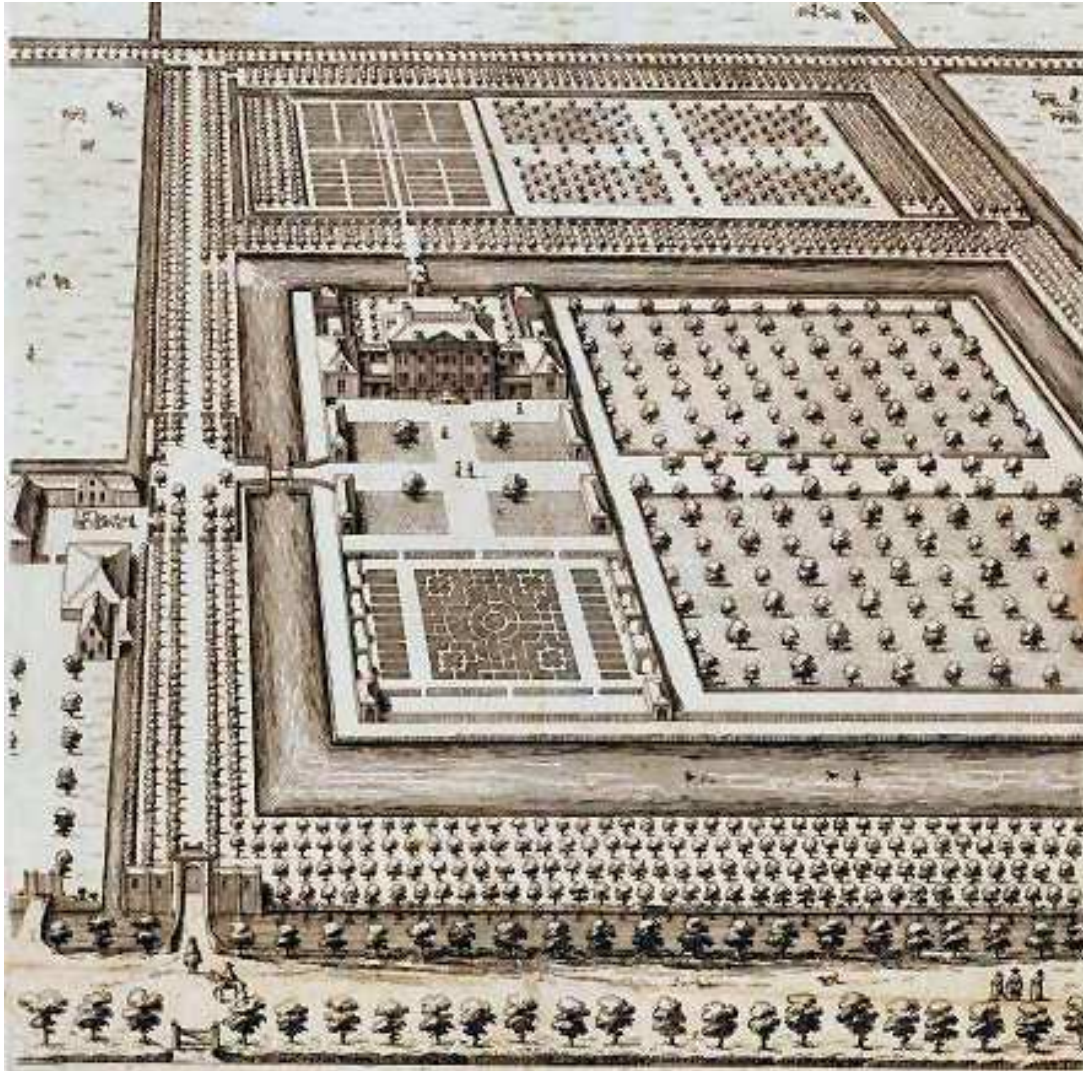
Wel zijn door archeologen op buitenplaats Leeuwenplaats de archeologische resten onderzocht tijdens de uitvoering van egalisatiewerkzaamheden. De vondsten liggen in Museum Betje Wolff. Tijdens dat onderzoek werd inzicht gekregen in de heimethode, de aard van de tuinmuur, de gracht, het terras en het waterleidingsysteem van bedriegertjes. Op basis van de bevindingen en de 17^e-eeuwse kaart van Van Berckenrode en uit archeologisch onderzoek is een reconstructie gemaakt door H. Tol. Meer over het onderzoek is te lezen in de Beleidsnota Archeologie van de gemeente Beemster.

Van de buitenplaats Vredenburg zijn meer dan honderd 17^e-eeuwse ontwerptekeningen van Pieter Post bewaard. En van enkele andere buitenplaatsen zijn versnipperde fragmenten ondergebracht in musea, zoals schilderijen en beelden.

Afb. 2 Stenen van Zwaansvliet (www.debeemster.nl).

Afb.3 Vredenburg, ontwerptekening van Pieter Post (tekening gemaakt tussen 1639 en 1642).

Eendenkooien

Uit archiefbronnen en op oude kaarten blijkt de Beemster in de 17^e en 18^e eeuw vier eendenkooien te hebben gehad.¹⁰ In Nederland zijn geen eendenkooien uit de 17^e eeuw bewaard gebleven. De informatie over deze elementen moet dus verkregen worden uit documentatie, afbeeldingen uit de 17e eeuw en archeologisch onderzoek.

Op de kaart van circa 1646 zijn vier eendenkooien ingetekend, met daarbij de aanduiding "Vogel koy". Drie kooien zijn van het gestileerde rogge-eimodel met een rechthoekige plas met vier kromme vangpijpen in de hoeken. Eén van de kooien (op kavel DK40) heeft geen vangarmen. Dit is vermoedelijk de oudste eendenkooi van de Beemster.

Dit zijn de locaties met de historische gegevens gebaseerd op archiefbronnen en oude kaarten zoals deze beschreven staan in de jubileumuitgave van De Nieuwe Schouwschuit van het Historisch Genootschap Beemster:¹¹

- kavel DK40 aan de Zuiderweg. Deze kooi staat op een kaart uit 1622, maar wordt pas schriftelijk vermeld in een testament uit 1681. De kooi komt tot 1789 op kaarten voor, dus moet voor die tijd in onbruik zijn geraakt.

- bij kavel DK49 bij Zuidbeemster. Deze eendenkooi werd opgericht rond 1616. Op de kaart van de Uitwaterende Sluizen uit 1658 is de kooi al verdwenen. Maar tot ver in de 18^e eeuw wordt naar de verdwenen kooi verwezen in akten.

- op kavels KK60 en KK61 op de kruising van de Oosthuizeren en de Jispersloot tussen Westbeemster en Noordbeemster. De kooi op deze percelen komt voor in een geschreven bron uit 1712, waaruit blijkt dat de kooi werd opgericht in 1620. Er zijn geen stukken bekend van na 1712 waarin de kooi is genoemd.

- op kavel AK42 aan de Hobrederweg bij Oostbeemster. Deze eendenkooi is teruggevonden in een bron uit 1636 en staat nog op de kaart van de Uitwaterende sluizen van 1721. Maar uit historische bronnen valt op te maken dat de kooi in 1656 niet meer gebruikt werd,

De aanleg van eendenkooien is te verklaren binnen een breder kader. In de 17^e eeuw was het in Nederland zeer gewoon om vogels te vangen. De vogelarij was zeer extensief en kon door middel van kooien geïntensiveerd worden. Tevens namen in deze tijd de specialisatie en marktgerichtheid van de landbouw toe. Ook hierin past de intensivering door middel van de aanleg van vaak dure vogelkooien. Toen de polderbemaalings-technieken steeds beter werden en meer gronden geschikt werden voor landbouw, verdween de vogeljacht geleidelijk.

Afb. 4 Maquette van een eendenkooi (www.eendenkooi.net).

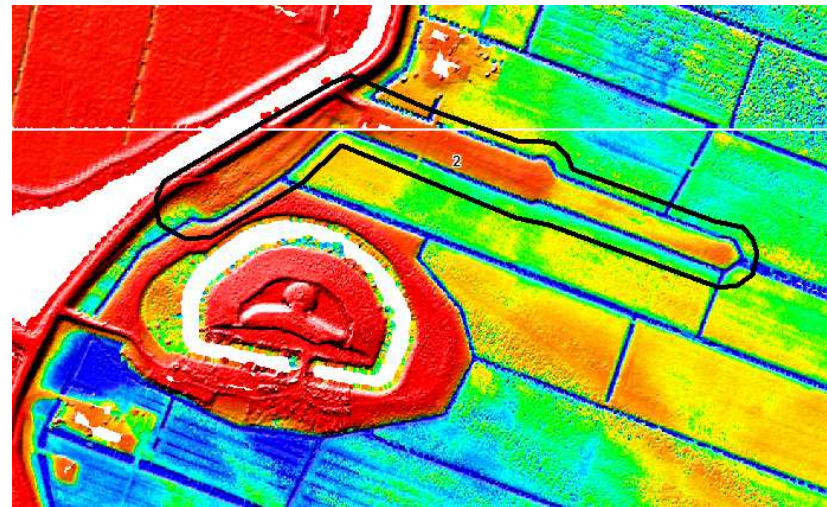
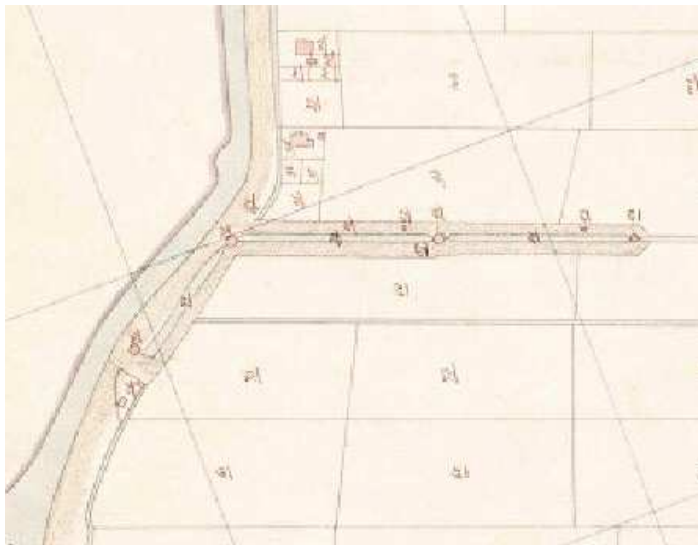
¹⁰ Koopman 2011.

¹¹ Koopman 2011, 39.

Molengangen

Om de Beemster droog te malen waren 43 tot 50 poldermolens nodig die water vanuit de polder op het boezemwater loosden. Alle molens zijn eind 19de eeuw gesloopt, omdat deze met de komst van stoomgemalen hun functie verloren hadden. De molengangen (molens in een geschakelde opstelling langs een afwatering) zijn op enkele plaatsen nog goed herkenbaar als reliëf in het terrein. Vaak zijn de (zware) fundamenteën van molens nog in de bodem te vinden, omdat men deze doorgaans slechts tot vlak onder het maaiveld sloopte.

Afb. 5a-c Molengang op het AHN (rechtsonder), recente luchtfoto en het minuutplan 1811-1832. Dit is molengang 2 op pagina 15.

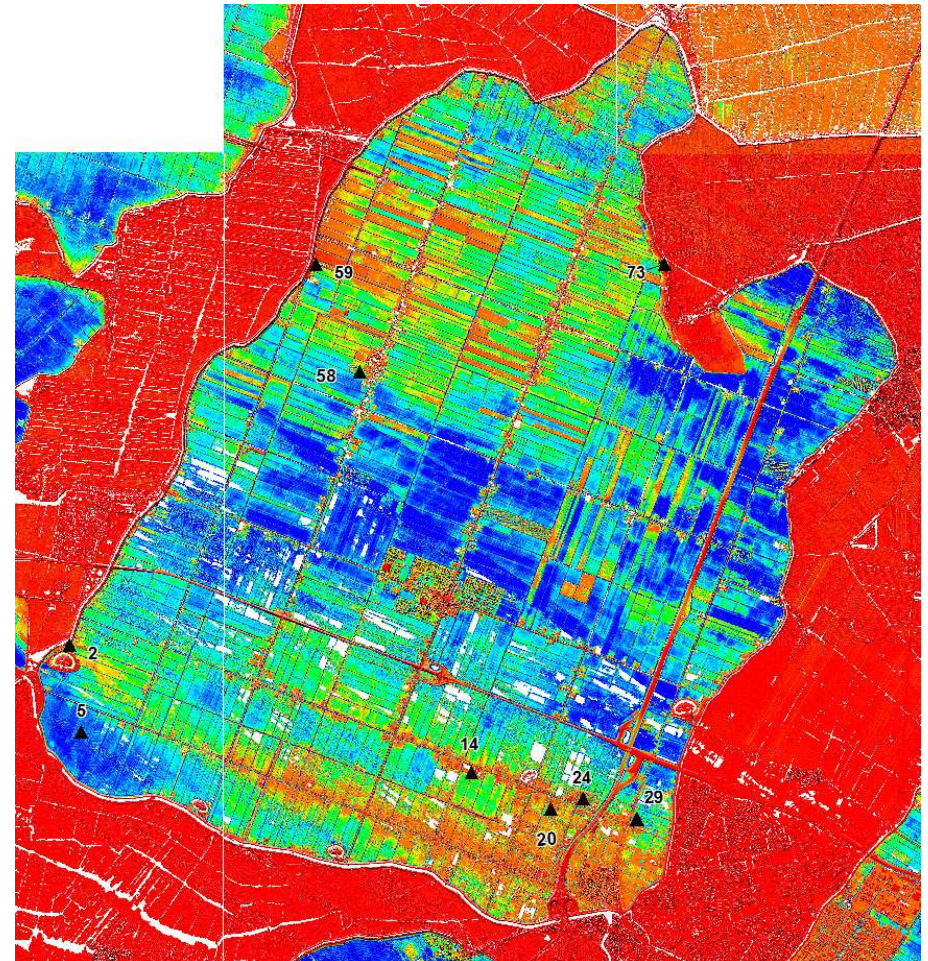

Representanten

Alle buitenplaatsen die gevonden werden met de kaart van Van Berckenrode, het AHN en de overige informatie zijn gewaardeerd op basis van hun herkenbaarheid, kwaliteit en zichtbaarheid. De buitenplaatsen zijn vervolgens ingedeeld naar potentie; dat wil zeggen dat naarmate de gaafheid groter was en de verstoring van de resten kleiner (gemeten naar de mate waarin het microreliëf behouden is) de potentie groter is. Van de buitenplaatsen met de meeste potentie (dus het meest gaaf en zichtbaar) zijn vijf representanten aangewezen. Ook voor de molengangen en eendenkooien is een dergelijke selectie gemaakt. Deze selectie geeft een beeld van de hoge waarde van de resten in de bodem van de Beemster. Ondanks jarenlang gebruik van de terreinen blijken de elementen nog relatief intact te zijn.

In dit hoofdstuk zijn deze representanten verbeeld en beschreven. Het Actueel Hoogtebestand staat steeds naast de uitsnede van de 17^e-eeuwse kaart van Van Berckenrode en een minuutplan uit 1813 om deze goed te kunnen vergelijken. Bij de representanten is de indeling van het erf duidelijk te herkennen. Wat ook opvalt, is dat huidige bewoning veelal op de plaats van het 17^e-eeuwse buitenhuis staat. De nummers verwijzen naar de gemeentelijke Beleidsnota Archeologie. De beschrijving van de buitenplaatsen danken wij aan K. Bossaers (zie bijlage 3).

Afb. 6 De representanten zijn op het AHN van de Beemster weergegeven (wat de kleurbetekenis betreft: hoe roder de kleur hoe hoger het ligt en hoe blauwer, hoe dieper).

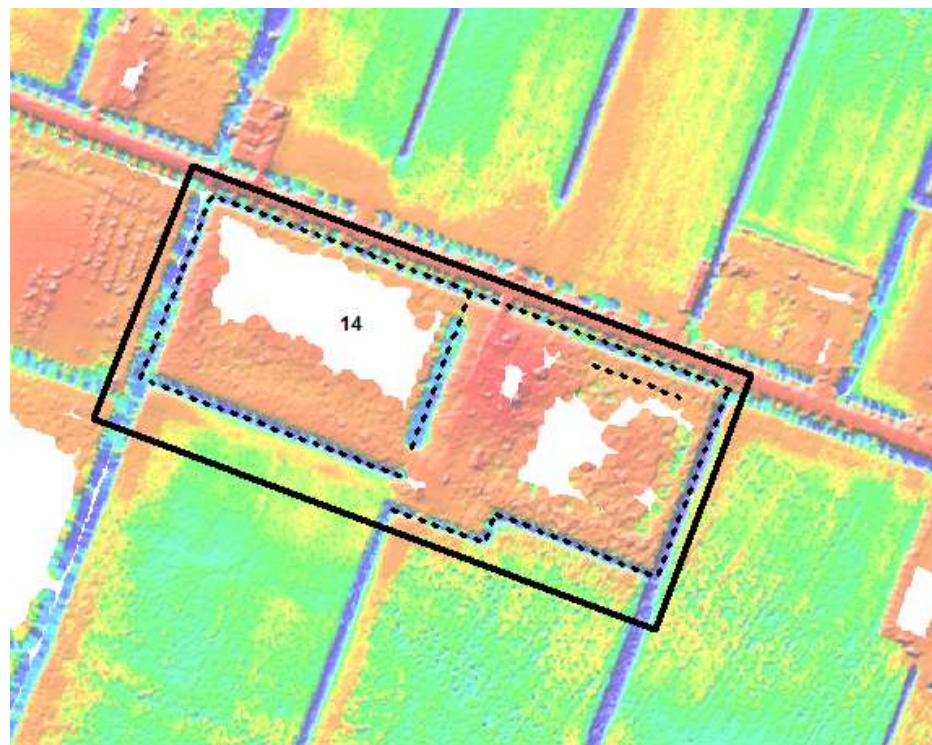

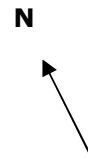
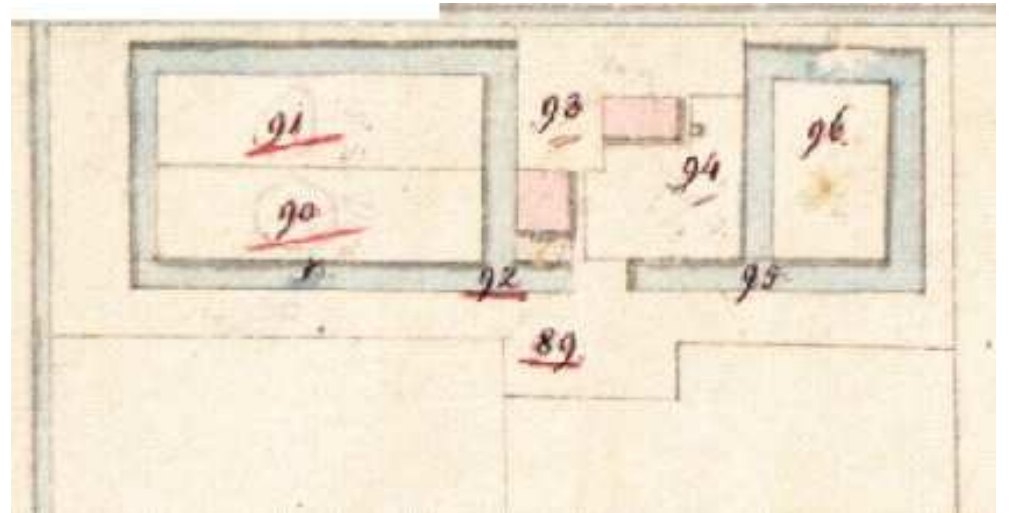
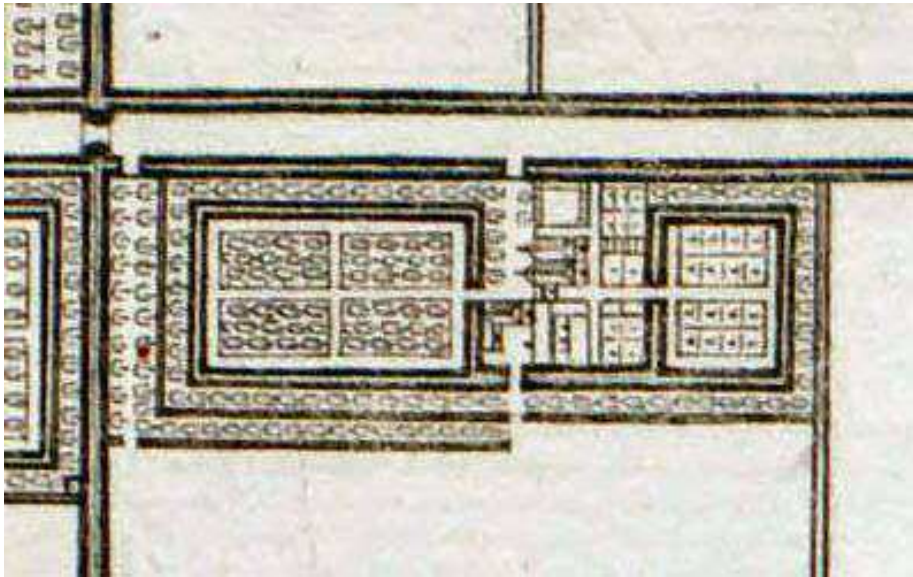
Buitenplaats Volgerwijk (nr. BEEM14A)

Bij het bestuderen van het AHN viel meteen op dat van deze buitenplaats het huidige slotenpatroon overeenkomt met het 17^e-eeuwse patroon. Op de afbeelding van het Actueel Hoogtebestand Nederland hiernaast is goed te zien dat niet alleen de sloten grotendeels intact zijn, maar ook is de plaats van het hoofdgebouw herkenbaar. Op die plek is nu nog een verhoging (donkerrood) te zien. Het huis heeft ten oosten van het park gestaan. De witte vlekken zijn overigens plaatsen waar de hoogtemeting niet goed kon worden genomen, bijvoorbeeld door weerkaatsing.

Van deze buitenplaats weten we dat deze de naam Volgerwijk had. Volgerwijk ligt aan de Volgerweg en in het Transportregister uit 1666 wordt deze buitenplaats grote hofstede genoemd en in Transportregister van 1761, van 1797 en van 1810 simpelweg hofstede. In de verponding wordt Volgerwijk een plaisirhuis genoemd dat sinds 1674 in bezit was van de familie Witte-Borghorst; in 1815 is het verkocht aan de agrariër Jan Kooij die waarschijnlijk kort daarna het herenhuis heeft gesloopt. In 1832 waren de waterpartijen en de bosschages nog aanwezig.

Afb.7a-c Volgerwijk op AHN, de kaart van Van Berckenrode (1646) en het minuutplan (1813).

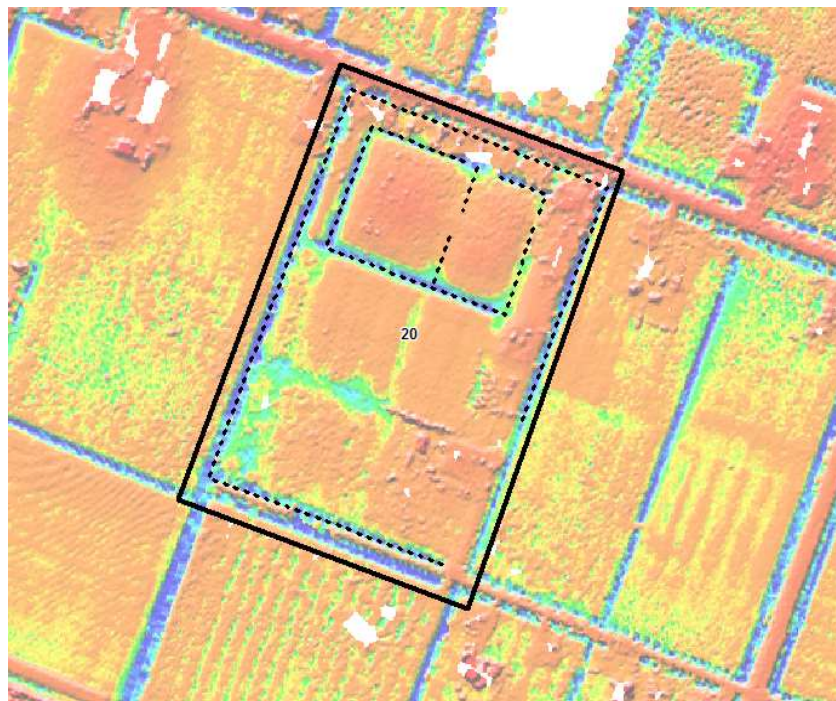

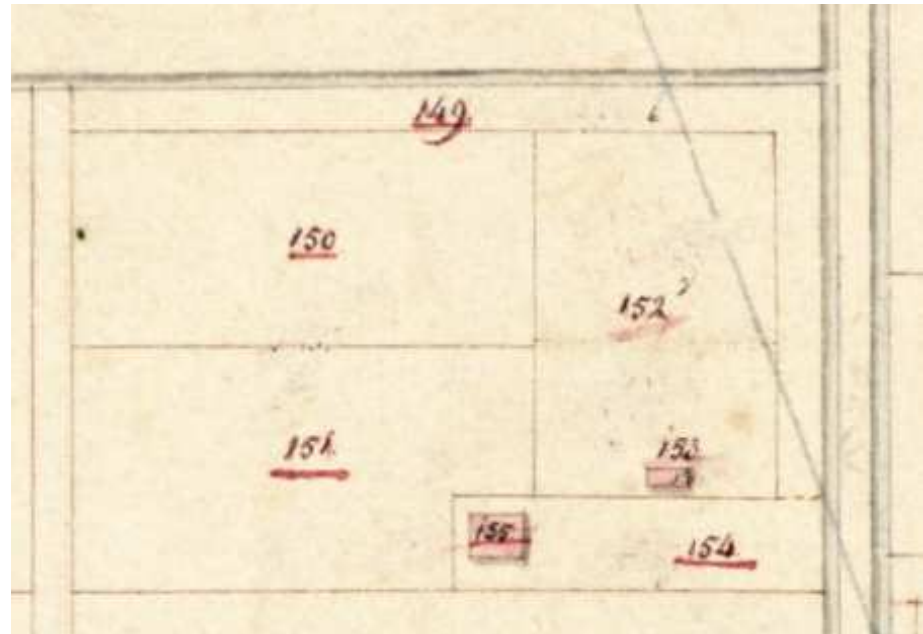
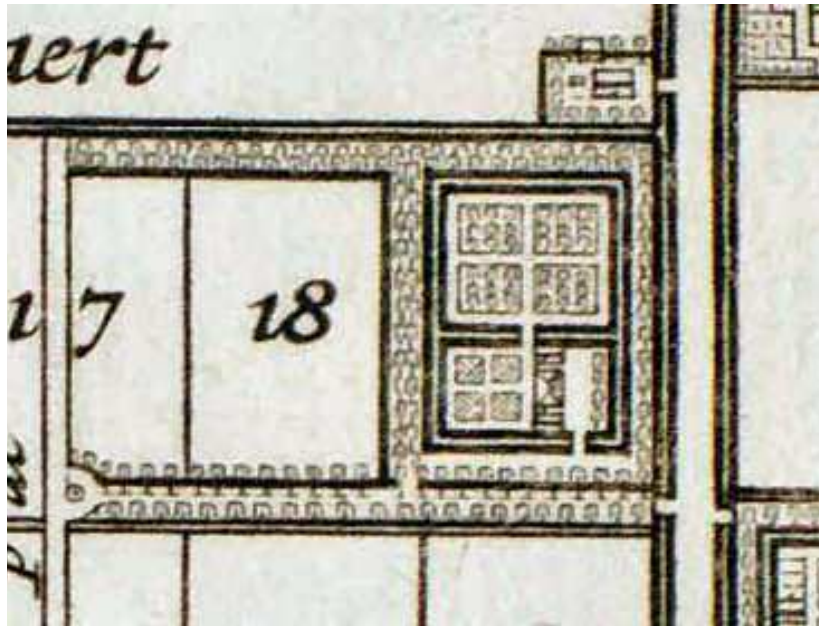
Buitenplaats Quatre bras (nr. BEEM20A)

Ook de buitenplaats Quatre Bas (die ook De Hoop heeft geheten) is erg gaaf, zo blijkt uit het AHN. De indeling is behouden (zie afb. 8a) en de voormalige woning en tuinindeling zijn goed zichtbaar. Ook de (voormalige) sloten zijn te herkennen, zowel de binnenste sloten direct om het huis als de buitenste sloten om de tuin heen.

Deze buitenplaats met de naam Quatre bras (vier armen) en De Hoop was volgens de Transportregisters van 1736 en 1775 een hofstede en volgens de verponding een plaisirhuis. In 1800 is het huis gesloopt, aldus het Transportregister uit 1801. De buitenplaats was lange tijd in het bezit van de familie Van Foreest; hier trouwde Agatha van Foreest met haar koetsier.

Afb. 8a-c Quatre bras op AHN (links), de kaart van Van Berckenrode (1646) en het minuutplan (1813).

N

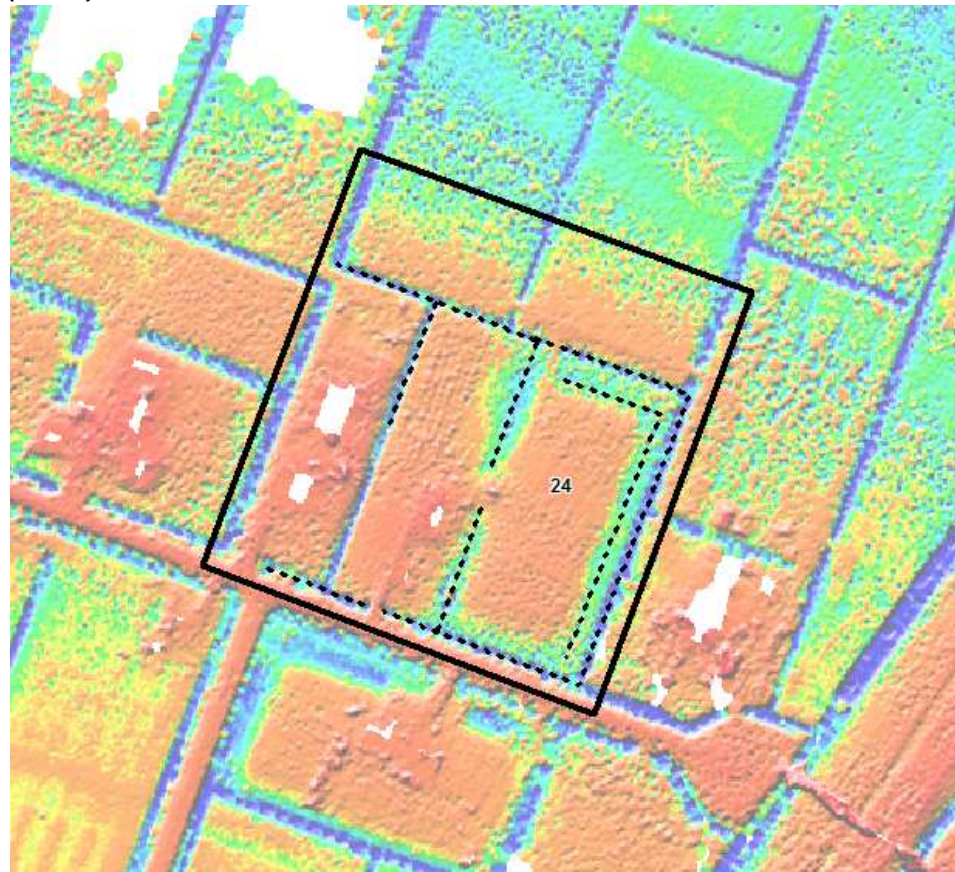
Volgerlust (nr. BEEM24A)

De sloten (gestippeld) van buitenplaats Volgerlust zijn nog herkenbaar op het AHN, al is de korte westelijke sloot later doorgetrokken ter hoogte van de 17^e-eeuwse bebouwing. De schaal van het park aan de oostkant komt niet helemaal overeen. Op de kaart van Van Berckenrode lijkt het park groter. De cirkel op de linkerafbeelding zou een vijver of iets dergelijks kunnen zijn. Op het AHN is dat element mogelijk nog vaag te zien (direct onder het nummer 24).

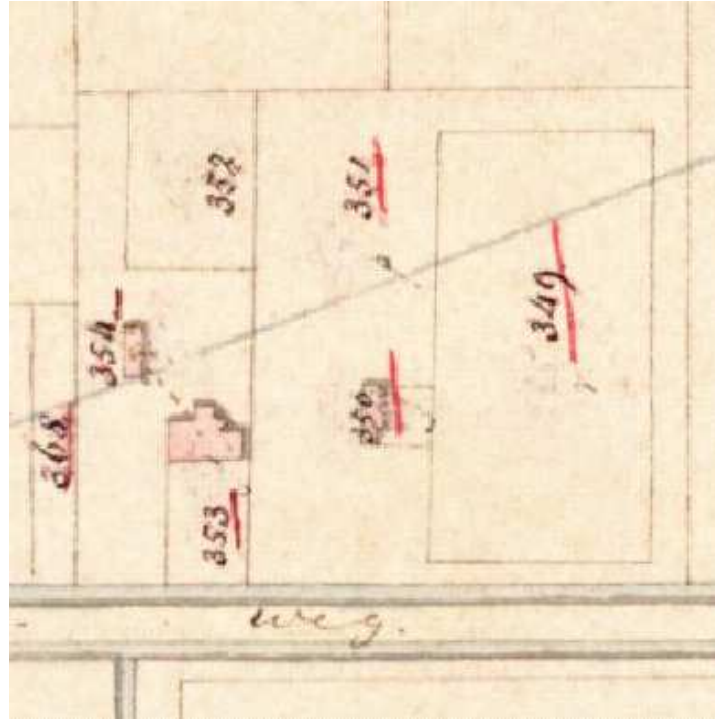
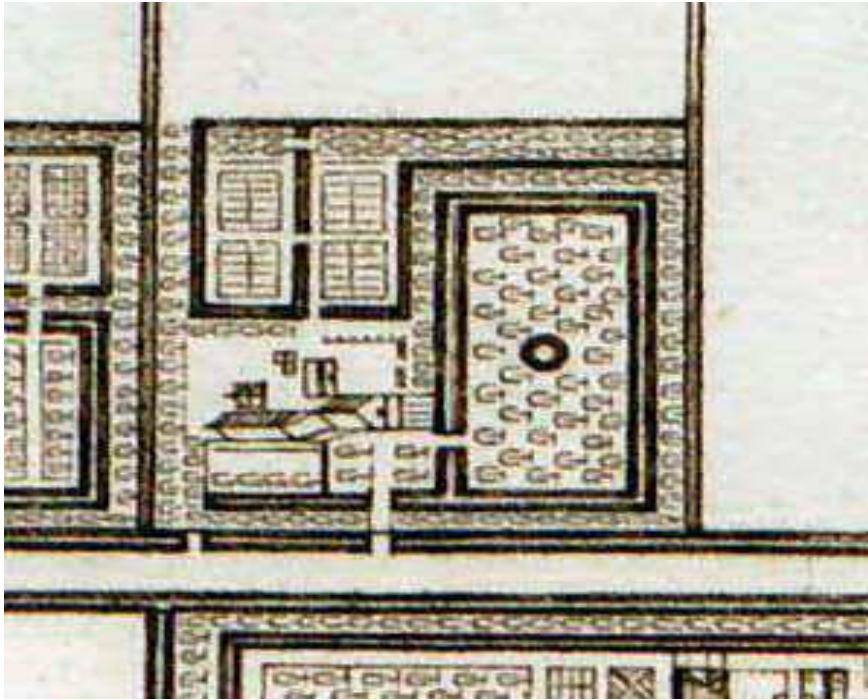
Volgens het Transportregister van 1740 is Volgerlust een herenhuis en volgens het Transportregister van 1775 een hofstede. In de verponding wordt Volgerlust een plaisirhuis genoemd en in het Transportregister uit 1803 simpelweg een boerderij. Kort na 1778 is het gebouw gesloopt door Jan Switser.¹²

Op de afbeeldingen is te zien dat de buitenplaats twee toegangen had, deze zijn op het Actueel Hoogtebestand nog zichtbaar. In de OAT (Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel uit 1832) staat aangegeven dat Christiaan Klopper belasting betaalde voor nr. 349 boomgaard, nr. 350 huis en erf en nr. 351 moestuin. Simon Bouwman heeft belasting betaald voor nr. 352 boomgaard, nr. 353 huis en erf en nr. 354 weiland. Zie voor de nummers het minuutplan van 1813 (volgende pagina).

Afb. 9a-c Volgerlust op AHN (hieronder), en op de volgende pagina de kaart van Van Berckenrode (1646) en het minuutplan (1813).

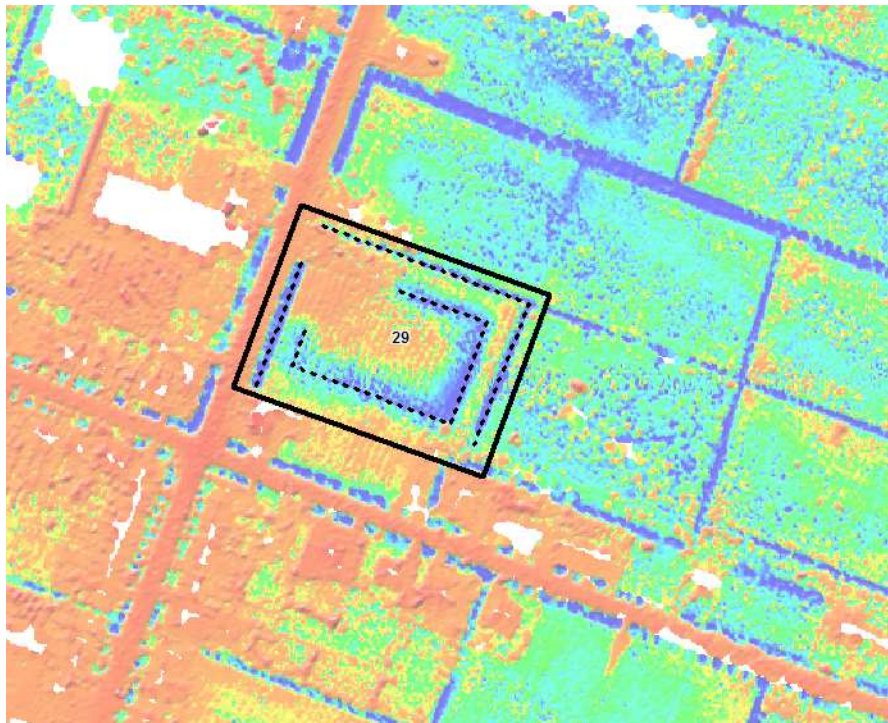
¹² Otsen 1997.

Aurora (nr. BEEM29A)

Op de uitsnede van het Actueel Hoogtebestand Nederland (linkerafbeelding) is goed te zien dat de buitenplaats tegen het intensief bebouwde kruispunt van de Purmerenderweg en de Volgerweg ligt (oranje en rode zones). Zowel de binnenste als de buitenste sloten zijn goed zichtbaar door de hoogteverschillen. Daar waar de gebouwen stonden is nu nog een rode verhoging zichtbaar. Door recente ophogingen loopt de binnenste sloot niet meer door.

Deze buitenplaats is niet te vinden op de minuutplans van 1811-1832, en is hier dus niet als afbeelding opgenomen.

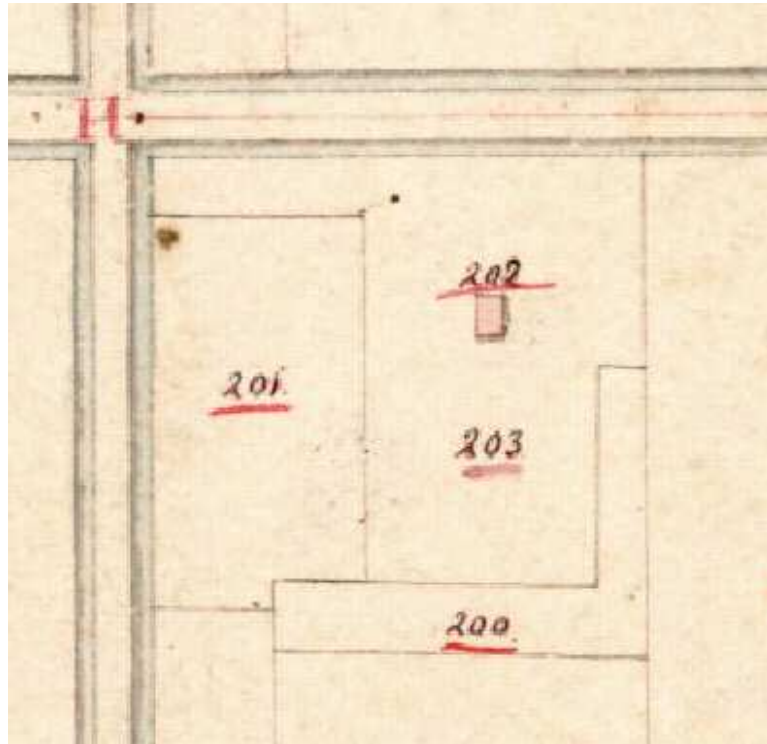
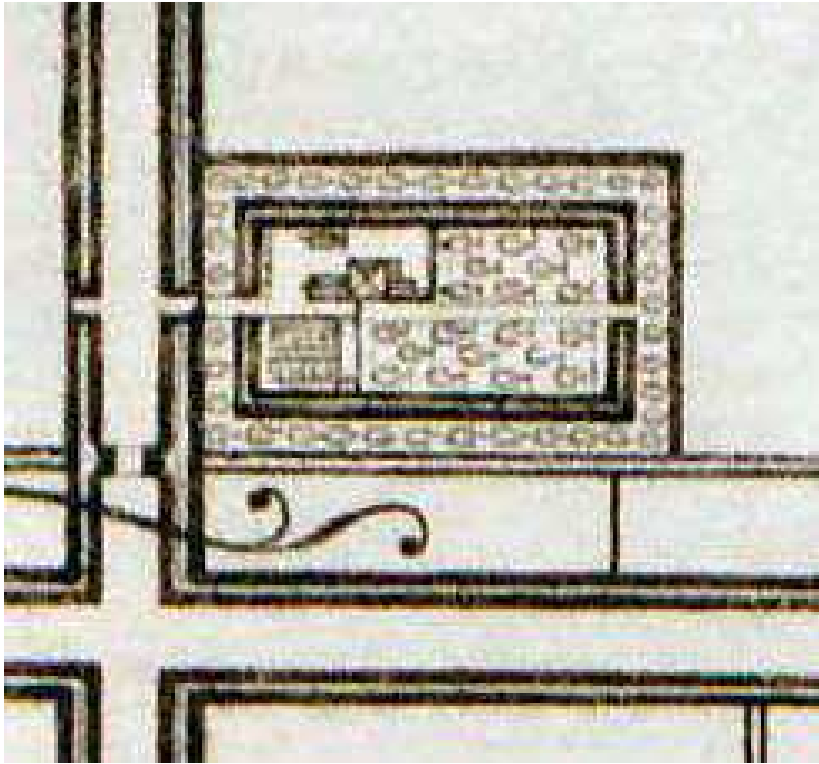

Deze hofstede (zo genoemd in het Transportregister van 1661) ligt tegenwoordig bij een druk kruispunt van wegen. Ondanks dat gegeven is deze buitenplaats nog gaaf. Dat was een overweging om deze buitenplaats te selecteren als representant. Het is waardevol te streven naar behoud van deze buitenplaats, juist omdat deze op een kwetsbare plaats ligt.

Volgens de verponding was het een plaisirhuis, dat in 1762 verkocht is en vermoedelijk korte tijd later afgebroken, want daarna is sprake van een tuinderij. De naam Aurora dateert niet uit de 17^e of 18^e eeuw, maar is recenter.

In de OAT (Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel) staat aangegeven dat Christiaan Berlehuizen belasting betaalde voor nr. 200 boomgaard, nr. 201 moestuin, nr. 202 huis en nr. 203 moestuin.

Afb. 10a-c Aurora op AHN (links) en op de volgende pagina de kaart van Van Berckenrode (1646) en het minuutplan (1813).

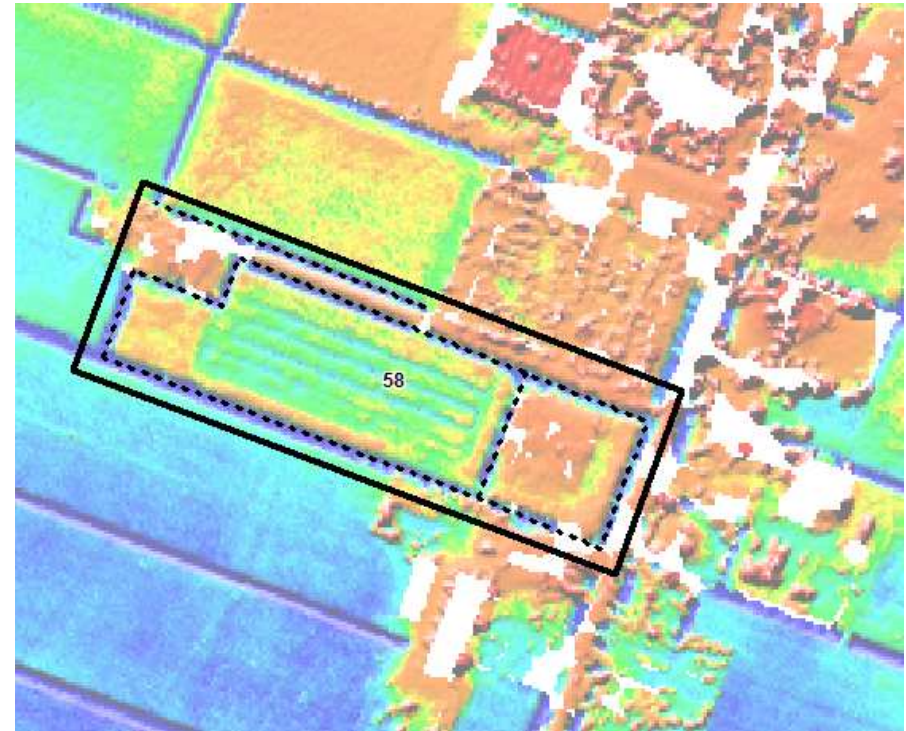

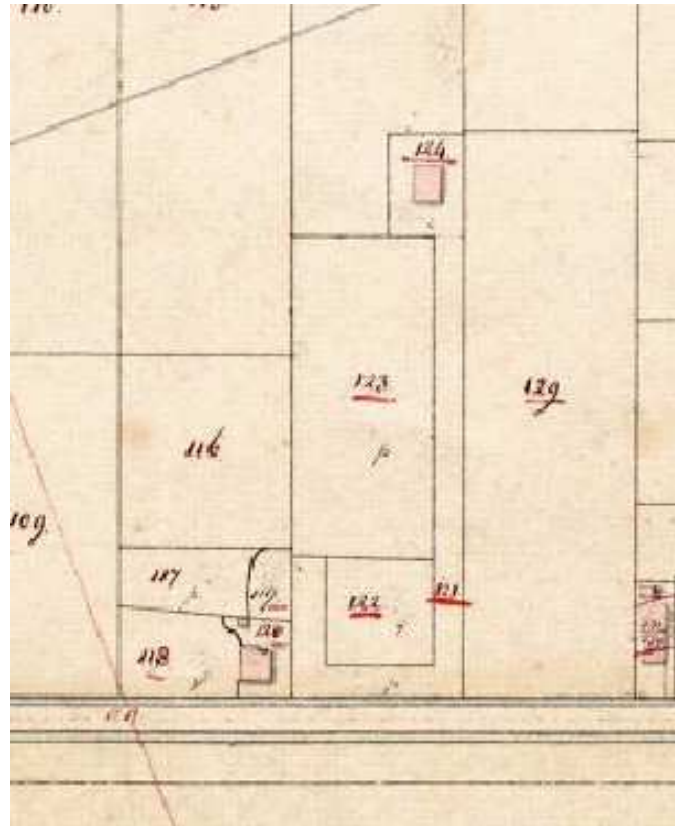
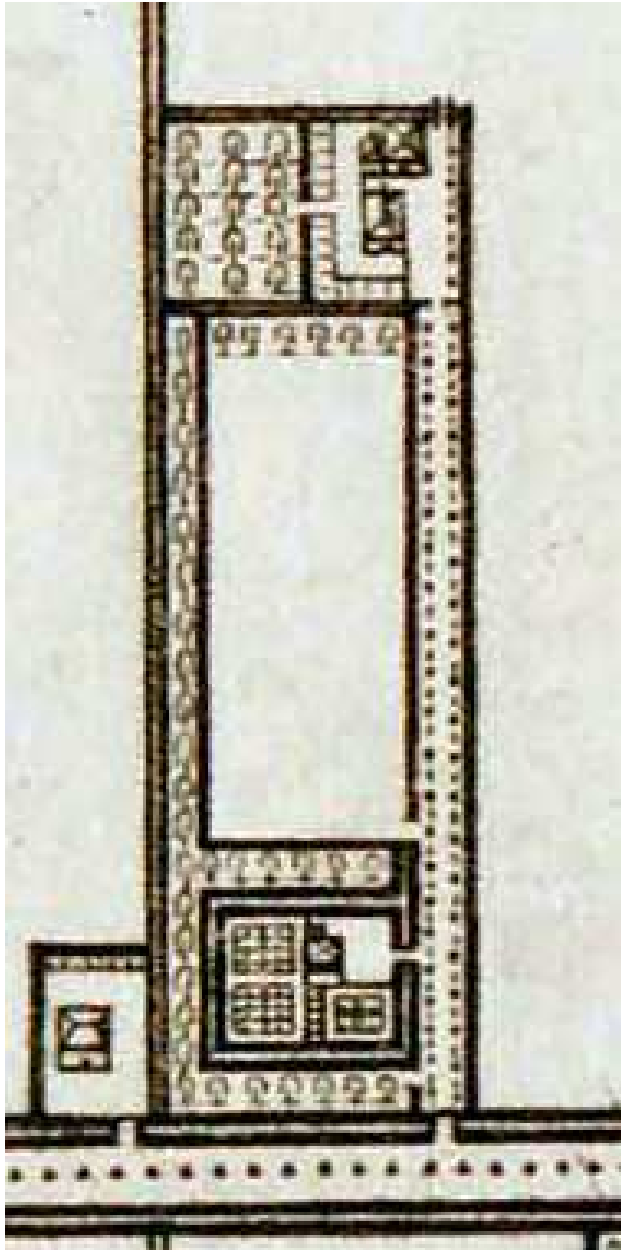
Laanzigt (nr. BEEM58A)

De tuin van deze opvallend langgerekte buitenplaats aan de Jisperweg is op de kaart van Van Berckenrode nog niet afgetekend. Eén rij bomen aan de noordwestkant staat er, de rest van de tuin is (nog) leeg. Op het Actueel Hoogtebestand Nederland is fraai te zien dat de indeling van de buitenplaats intact is. Het deel van de tuin dat op de 17e-eeuwse kaart leeg is, vertoont nu een streeppatroon, dat kan wijzen op een boomgaard, zoals dat ten tijde van de buitenplaatsen ook gebruikelijk was. De rode zones zijn van oudsher de plaatsen waar de gebouwen stonden. Die locaties zijn ook nu bebouwd.

Deze hofstede (zo genoemd in het Transportregister van 1652) of boerderij (volgens het Transportregister uit 1743 en de verponding uit 1795) is vermoedelijk in het begin van de 18^e eeuw gesloopt.

Afb. 11a-c Laanzigt op AHN (hier rechts) en op de volgende pagina de kaart van Van Berckenrode (1646) en het minuutplan (1813)

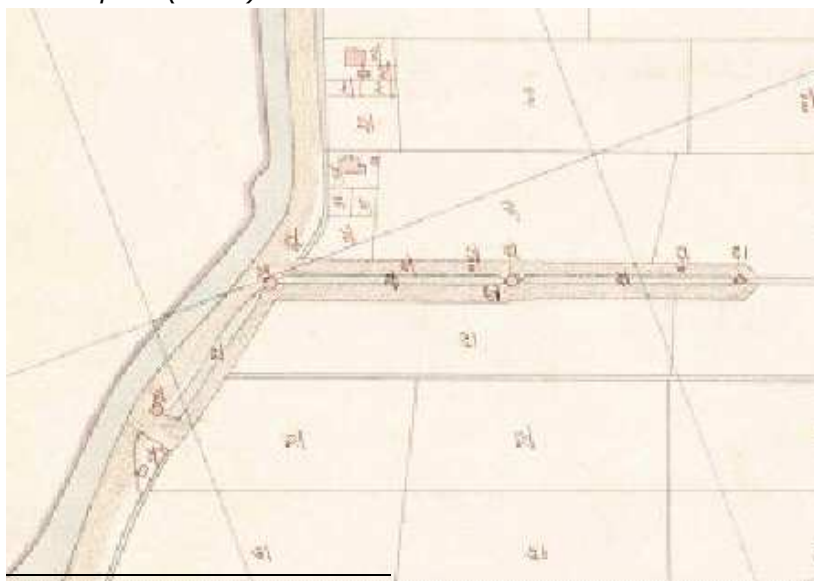
Molengangen (nummers BEEM2A, 59A en 73A¹³)

Ook van de molengangen zijn representanten geselecteerd. Drie molengangen zijn in het huidige reliëf bewaard gebleven, zoals de AHN-afbeelding van de molengang van de Volgermolens (nummer 2) op deze pagina laten zien.

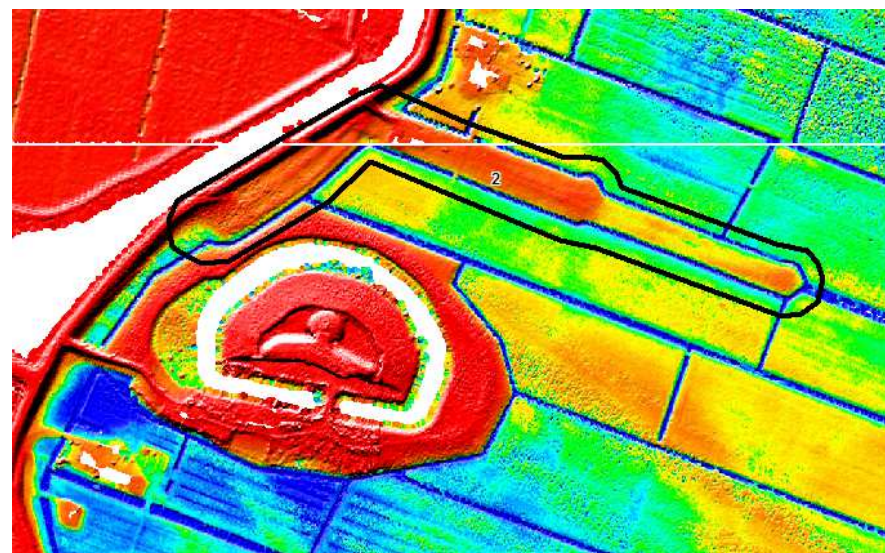
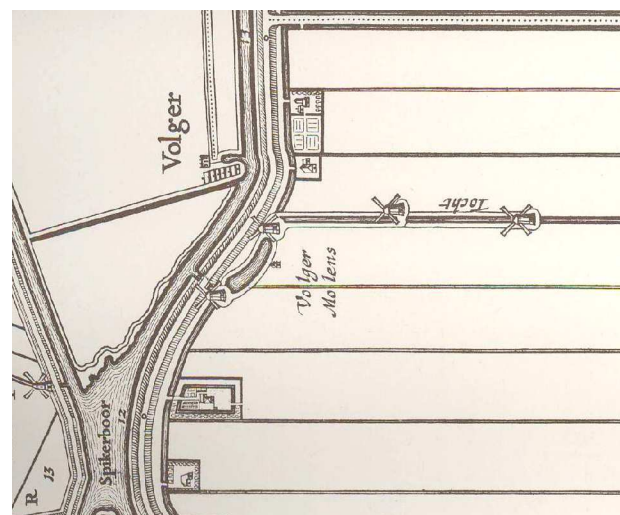
Ook molengang BEEM59A (op de pagina's hierna) is deels bebouwd, maar de andere helft is intact.

De derde molengang (BEEM73A) is mogelijk de grootste molengang van Nederland.

Afb. 12a-c Molengang BEEM2A (de Volgermolens) aan de Westdijk op AHN, de kaart van Van Berckenrode (1646) en het minuutplan (1813).

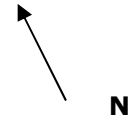
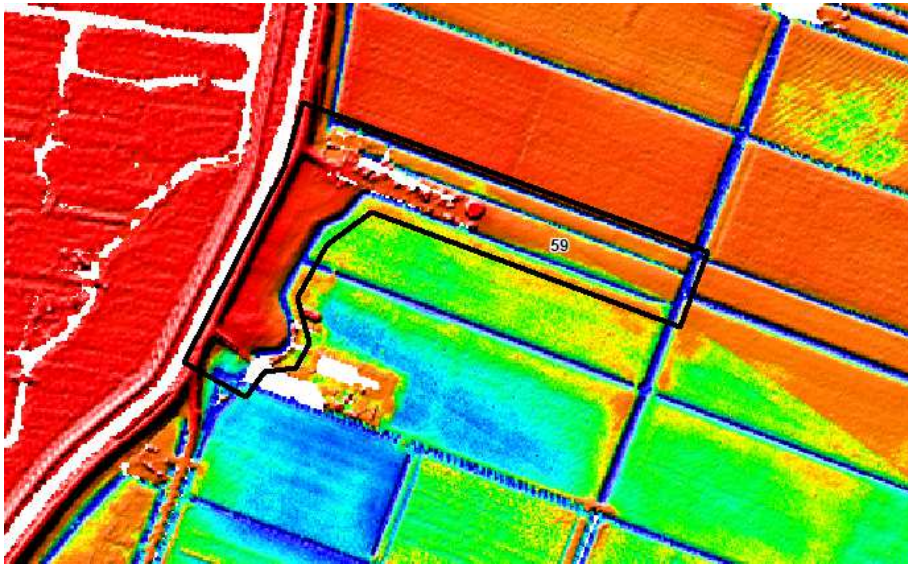
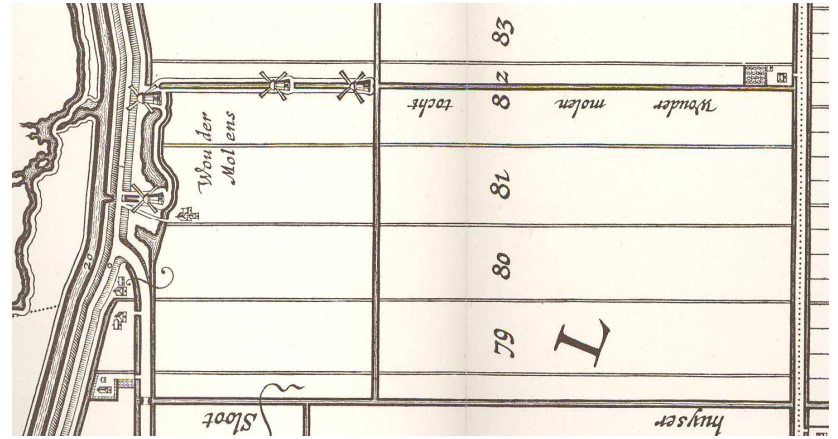

¹³ De nummers verwijzen naar de kaart op p. 15.

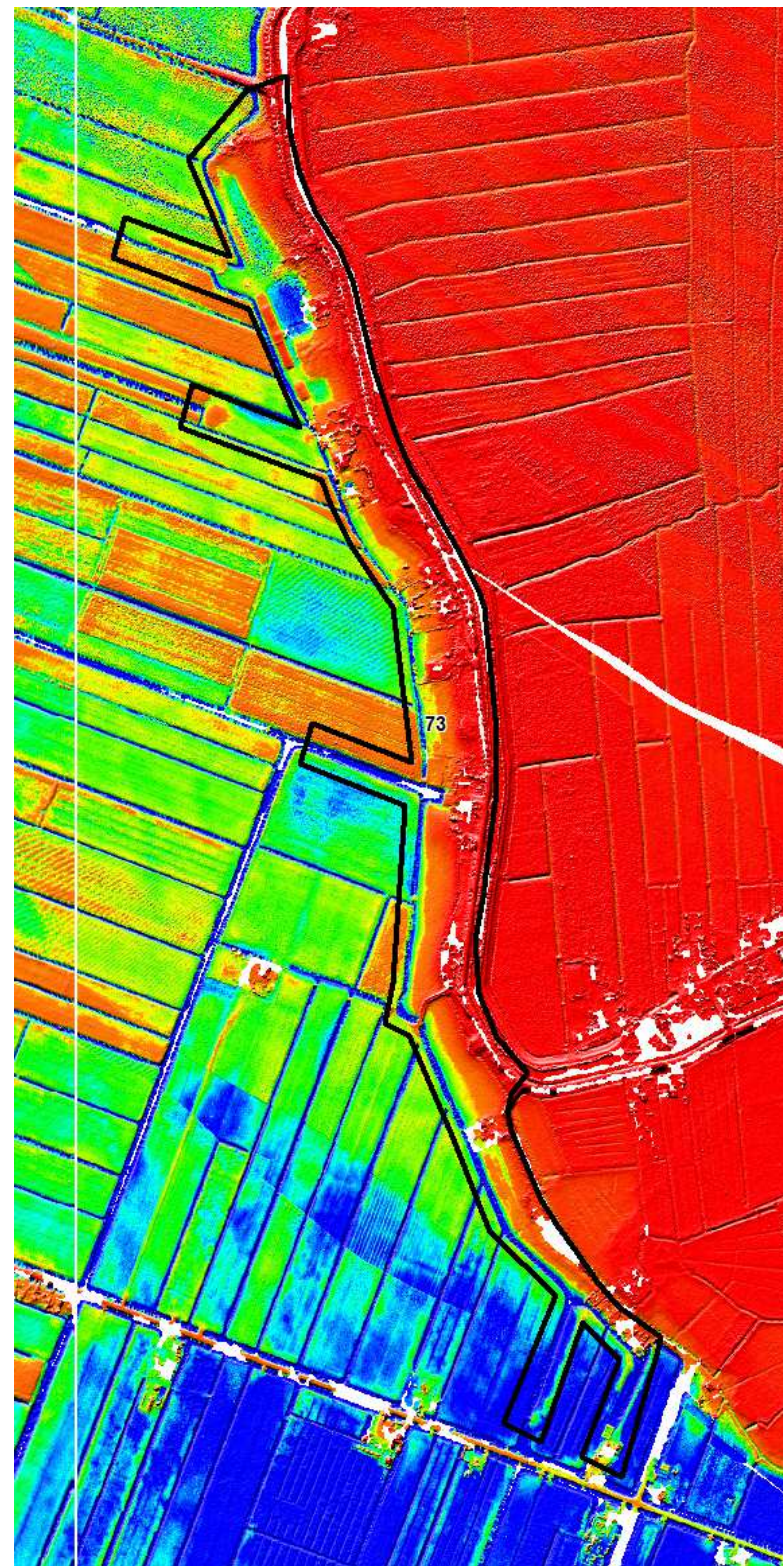
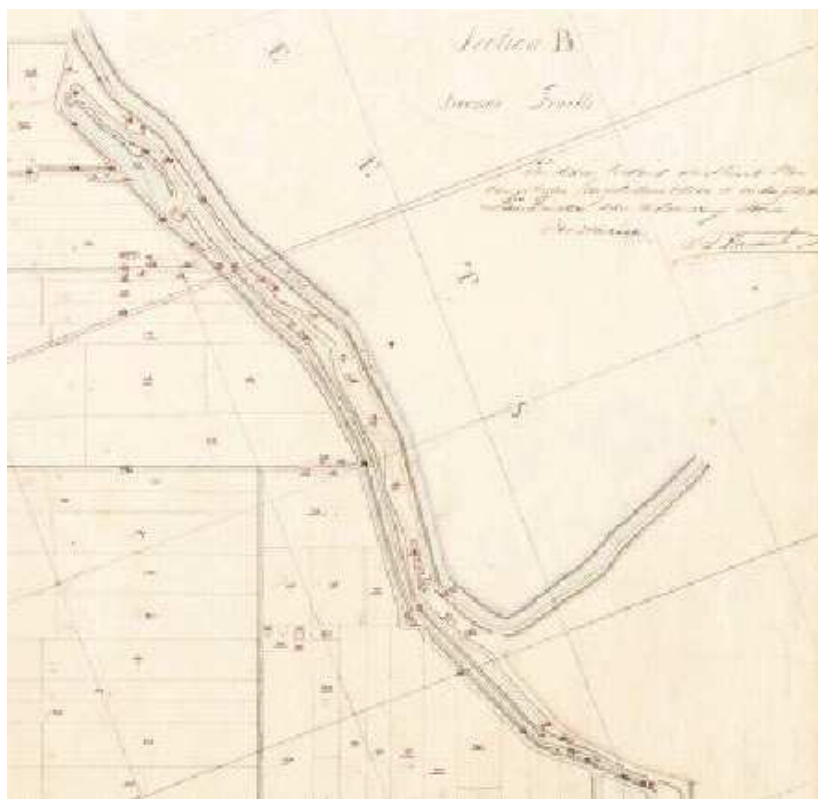
Molengang BEEM59A De Woudermolens

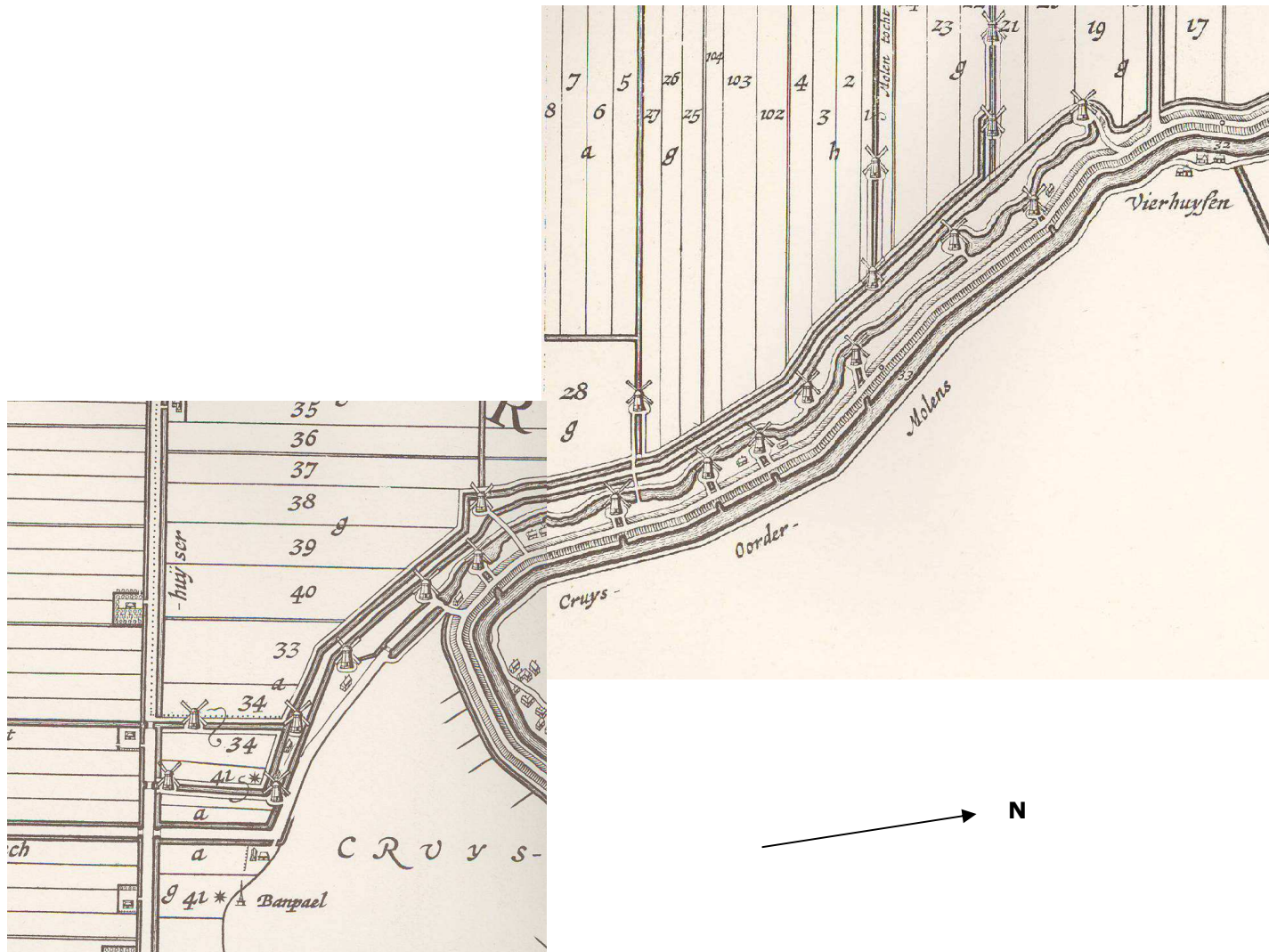
Afb. 13a-d
Molengang 59 (de
Woudermolens) aan
de Westdijk op een
actuele luchtfoto, het
AHN, de kaart Van
Van Berckenrode
(1646) en het
minuutplan (1813).

Molengang 73 De Cruysoordermolens

Afb. 14a-d Molengang 73 op het AHN, de kaart van Van Berckenrode (1646) en het minuutplan (1813). De recente luchtfoto staat op pag. 8.

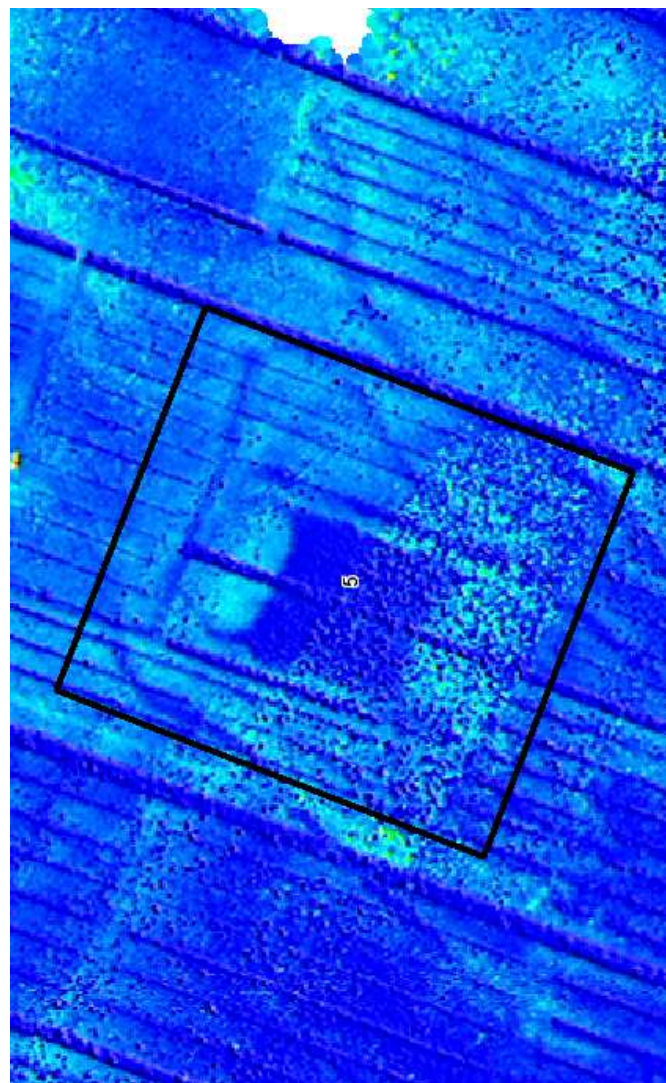
Eendenkooi (nr. 5)

Op de kaart van Van Berckenrode uit circa 1646 staan vier eendenkooien afgebeeld. Slechts één van de eendenkooien is echter te herkennen op het Actueel Hoogtebestand Nederland. De afbeelding (in helder blauw vanwege de lage ligging die ideaal was voor eendenkooien) toont de kooi aan de Zuiderweg op kavel DK40 lag. Op de luchtfoto was de eendenkooi overigens niet te onderscheiden. De kooi komt tot 1789 op kaarten voor, dus moet voor die tijd in onbruik zijn geraakt.¹⁴

Aangezien het hier de enige eendenkooi is die volgens het AHN relatief gaaf in de bodem ligt, gaat het hier om een terrein van hoge archeologische waarde. De overige drie verdwenen eendenkooien blijven ook van archeologische waarde.

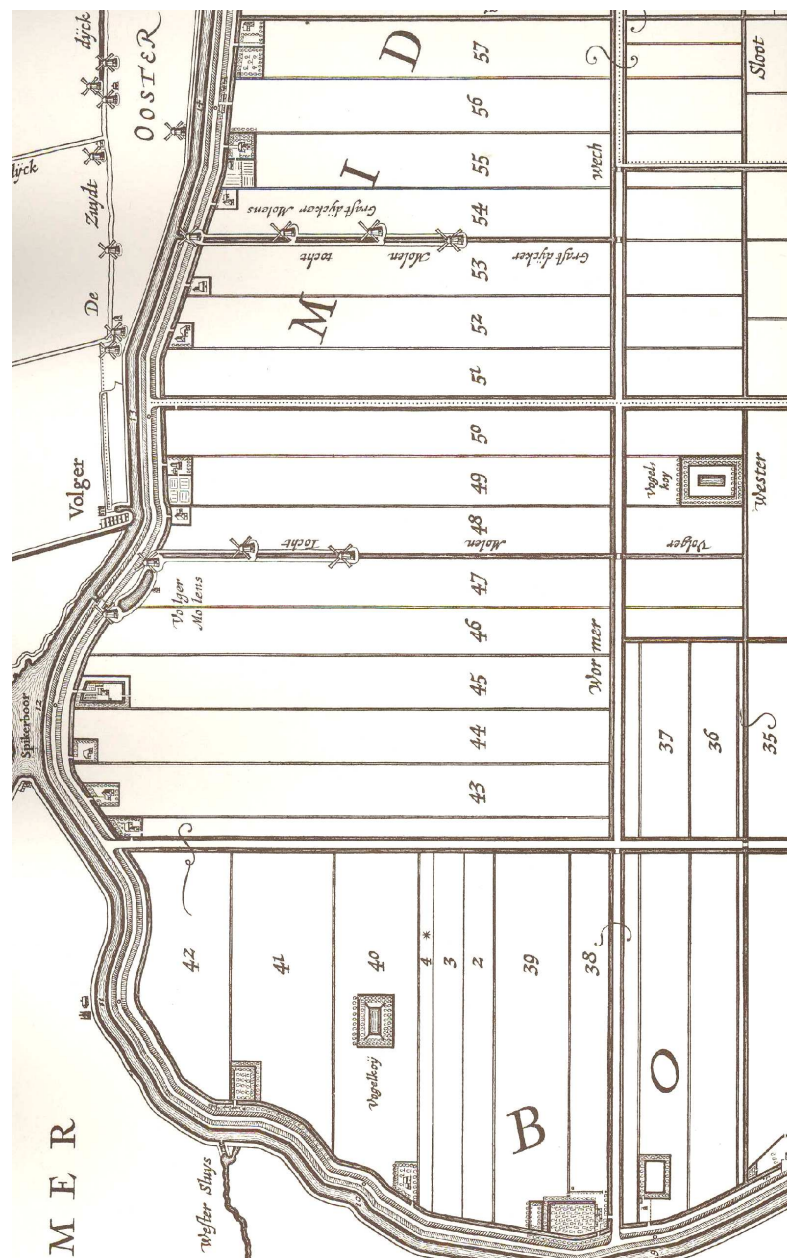
De eendenkooi heeft de kenmerkende vier vangpijpen en de kooiplas in het midden. De eendenkooi was omgeven door bosschages. Het kooikerhondje en de kooiker zorgden ervoor dat de gelokte eenden vanuit de kolk de vangpijp in werden gelokt. De vangpijp was aan het uiteinde een overdekte pijp met een luikje waar de kooiker de eend uit kon halen. Het kooikerhondje lokte de eenden met zijn pluizige staart. Nederland kende vele honderden eendenkooien, slechts een handjevol bestaat vandaag de dag nog.

Afb. 15 Eendenkooi 5 op perceel DK 40 op het AHN.

¹⁴ Koopman 2011, 39.

Afb. 16a-b De kaart van Van Berckenrode uit 1646 (rechts) met twee eendenkooien, oftewel 'vogel koy'. De eendenkooi op kavel DK40 (linksonder op de kaart van Van Berckenrode) is de enige eendenkooi die op het AHN te zien is. De eendenkooi ten oosten van de Wormerweg op perceel DK49 is op de luchtfoto niet te herkennen, wel is het slotenpatroon afwijkend (zie hieronder).

Conclusie

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksvragen beantwoord.

Komen de buitenplaatsen, eendenkooien en molengangen zoals waargenomen op luchtfoto's en AHN overeen met die op de kaart van Balthasar Florisz van Berckenrode wat aantal, locatie, ontwerp en uitvoering betreft?

Het onderzoek heeft een aantal interessante inzichten over de 17^e-eeuwse inrichting van de Beemster opgeleverd. De kaart van Balthasar Florisz van Berckenrode uit 1646 bleek op een aantal punten niet zo betrouwbaar te zijn als altijd is aangenomen.

Het AHN bleek zeer goed bruikbaar; de buitenplaatsen en molengangen waren goed te herkennen. Door de nauwkeurigheid waren zelfs gedempte sloten te lokaliseren.

De luchtfoto's maakten het mogelijk de huidige verstoringen te bepalen. De resultaten zijn beschreven in bijlage 1 en 2.

Het is bijzonder te noemen dat de indeling die Van Berckenrode weergeeft op de kaart uit 1646 heeft opgetekend vrijwel overal is overgenomen in de moderne indeling van de erven, of als reliëfelement in het moderne landschap is terug te vinden. Na bijna 400 jaar is het oorspronkelijke landschap slechts in geringe mate aangetast.

Aantal

Alle buitenplaatsen die Van Berckenrode heeft getekend, zijn in meer of mindere mate op het AHN terug te vinden. Als criterium voor een buitenplaats is de in het reliëf (AHN) zichtbare aanwezigheid van een bebouwing (ophoging) omsloten door singels genomen. In totaal zijn meer dan 200 plekken aan te wijzen waar buitenplaatsen gestaan kunnen hebben, waarvan wij niets meer weten dan dat de contouren op het AHN zichtbaar zijn. Hier is vervolgonderzoek nodig om conclusies te kunnen trekken. Van een vijftal buitenplaatsen is een aanvullende analyse gemaakt met behulp van het AHN.

Locatie

Wat de locatie van de buitenplaatsen betreft valt direct op dat de meeste buitenplaatsen die voor 1646 waren aangelegd zich bevinden in de zuidoosthoek van de Beemster. Een verklaring is dat deze hoek in de nabijheid van Purmerend lag. Tevens was er een goede vervoersverbinding met Amsterdam mogelijk. Het beurtveer Purmerend-Amsterdam meerde vlakbij de Beemsterbrug aan.

Ontwerp en uitvoering

Op grond van het AHN blijkt de hoofdindeling van de buitenplaatsen in hoofdgebouw, tuin, boomgaard en singels te corresponderen met de indeling en oriëntatie die Van Berckenrode heeft opgetekend. Op dit punt is Van Berckenrode zeer waarheidsgetrouw. De locatie waar eens het hoofdgebouw heeft gestaan, is nagenoeg tegenwoordig nog altijd het hoogste punt van het kavel; functie en hoogte ten opzichte van het maaiveld blijken hier sterk gerelateerd. De locatie van tuin en

boomgaard ligt lager dan het hoofdgebouw en wordt omsloten door singels. Op basis van het AHN is echter niet het functionele onderscheid tussen tuin en boomgaard aan te geven. De tuinaanleg of details binnen een boomgaard konden met het AHN evenmin zichtbaar worden gemaakt. Hiervoor is het aantal gemeten hoogtematen te gering. De nieuwe versie van het AHN, met circa 10 meetpunten per m², kan mogelijk meer details binnen een tuin aan het licht brengen.

Een groot deel van de buitenplaatslocaties kent heden ten dage nog de historische indeling die Van Berckenrode heeft opgetekend: waar het hoofdgebouw heeft gestaan, staat nu de boerderij of een woonhuis. De indeling in tuin/boomgaard en singels zijn nog in reliëf binnen het erf te onderscheiden.

Op grond van de AHN-opname kon bovendien geconcludeerd worden dat, buiten de door Van Berckenrode gekarteerde buitenplaatsen anno 1646, zeer veel huizen met een eigen tuin en/of boomgaard en singels langs de hoofdwegen van de Beemster zijn aangelegd.

Is er iets te zeggen over de ontwikkeling van buitenplaatsen tussen 1646 en 1811?

Ja, K. Bossaers heeft informatie gegeven over buitenplaatsen van na 1646 (zie bijlage 3). Deze buitenplaatsen ontbraken in de Beleidsnota Archeologie, maar worden toegevoegd en opgenomen op de beleidskaart die bij de nota hoort.

Wat is de kwaliteit (oftewel de gaafheid), zichtbaarheid en herkenbaarheid van de buitenplaatsen?

Met name het AHN heeft veel informatie opgeleverd over de gaafheid van de buitenplaatsen. Als niets te zien was op luchtfoto's, toonde het AHN dankzij de precisie van de metingen veelal toch een duidelijk reliëf. Van de buitenplaatsen die bijzonder gaaf zijn op het AHN is een selectie van vijf beschreven en verbeeld in het vorige hoofdstuk.

Van de buitenplaatsen, eendenkooien en molengangen staan de kwaliteit, zichtbaarheid en herkenbaarheid in bijlage 2.

Wat is te zeggen over de aanwezigheid, aard en kwaliteit van de eendenkooien en molengangen?

Eendenkooien

Op de kaart van 1646 staan drie eendenkooien met vangpijpen en één eendenkooi zonder pijpen. Die laatste op kavel DK49 was vermoedelijk de oudste kooi en dateerde uit 1616. In het rapport hebben de eendenkooien de nummers BEEM05A (kavel DK40), BEEM07A (kavel DK49), BEEM61A (kavel KK60/61) en BEEM64A (kavel AK42).

De kooien werden mogelijk al in de tweede helft van de 17e eeuw niet meer gebruikt. Alleen de kooi op kavel DK40 wordt tot het eind van de 18e eeuw op kaarten afgebeeld. Analyse van het AHN heeft het bestaan van slechts één eendenkooi aangetoond: BEEM05A (kavel 40). Zeer herkenbaar zijn de bijna vierkante kooiplas en vier kromme vangpijpen. Zie afbeelding 15. Opvallend detail: de op de kaart van Van Berckenrode is de kooiplas langwerpiger en vrij smal en zijn de vangarmen niet gekromd. De ligging en oriëntatie van de eendenkooi zijn wel correct weergegeven door Van Berckenrode. Waarschijnlijk zijn de eendenkooien gestileerd

afgebeeld, wat in contrast staat met de veronderstelde waarheidsgetrouwe weergave van de buitenplaatsen.

Op de moderne luchtfoto is geen enkel spoor van deze eendenkooi te zien.

De andere drie eendenkooien BEEM07A (kavel 15, DK49), BEEM61A (kavel 60/61) en BEEM64A (kavel 42) zijn niet terug te vinden op het AHN. Dit is opmerkelijk, daar zelfs microverschillen (enkele centimeters) in het reliëf met het AHN aan het licht gebracht kunnen worden.

De eendenkooi op kavel 40 die het langst gebruikt lijkt te zijn, ligt op een van de laagste punten van de Beemster en zal van nature vrij nat zijn geweest. Voor landbouw was dit kavel wellicht minder geschikt. De andere drie eendenkooien lagen op hogere, en daardoor beter ontwaterde gronden. Het is niet ondenkbaar dat men daarom op termijn heeft gekozen voor het in gebruik nemen van deze kavels als landbouwgrond, omdat daarmee een hoger rendement kon worden gerealiseerd.

Wat de verklaring is voor het feit dat de drie eendenkooien niet op het AHN te zien zijn, is dat het de inwoners van de Beemster op enigerlei wijze is gelukt de sporen uit te wissen door grondige egalisatie en volstorten van de armen van de eendenkooien. In dat laatste geval behoeven de voormalige locaties van de eendenkooien geen bescherming, aangezien er niets van bewaard is gebleven.

Molengangen

Alle molengangen zijn goed zichtbaar op het AHN, evenals de boezems tussen de molens en de ringvaart. Een opvallende verschijning is de molengang (BEEM73A) die met zijn lengte van 2 km mogelijk de langste molengang van Nederland is.

Wat is het advies ten aanzien van de juridische omgang met de buitenplaatsen bij ruimtelijke ontwikkelingen?

De buitenplaatsen worden als dubbelbestemming archeologie in de bestemmingsplannen van de gemeente opgenomen. In de Beleidsnota Archeologie van de gemeente is bepaald dat voor de buitenplaatsen speciale regimes gelden. Dit houdt in dat rekening dient te worden gehouden met archeologie zodra een terrein met een (voormalige) buitenplaats ontwikkeld wordt, mits de werkzaamheden een bepaalde grootte en diepte hebben. Werkzaamheden die de bodem niet roeren kunnen zonder meer worden uitgevoerd, deze zullen geen invloed hebben op de conservering van eventuele resten van de buitenplaatsen.

Het is raadzaam de buitenplaatsen en (enkele) molengangen de status 'beschermd monument' te geven. Dat betekent in de praktijk dat op die locaties geen bodemroerende werkzaamheden gebeuren zonder vergunning.

Op de beleidskaart Archeologie die naar aanleiding van dit onderzoek is aangepast aan de bevindingen, zijn ook de voormalige eendenkooien opgenomen. Ondanks het feit dat op drie van de vier locaties geen eendenkooien zijn herkend op het AHN, wenst de gemeente deze toch op te nemen op de beleidskaart. Door de eendenkooien vervolgens op de bestemmingsplankaart te zetten kan bij ruimtelijke plannen door middel van boringen gekeken worden of de eendenkooien wel of niet in de bodem bewaard zijn, die op het AHN niet zichtbaar zijn.

De vierde eendenkooi is wel zichtbaar op het AHN en heeft wel archeologische waarde, maar weinig landschappelijke waarde.

Het zou overwogen kunnen worden deze eendenkooi(en) te reconstrueren, bijvoorbeeld ten behoeve van waterberging, natuur en cultuurhistorie.

Mogelijkheden voor toekomstig onderzoek

Als aanvulling op dit vooronderzoek kunnen de buitenplaatsen en molengangen gedetailleerder in kaart worden gebracht door middel van verschillende archeologische onderzoeksmethoden.

- Zo kan door middel van veldkartering (ook wel oppervlaktekartering) een pas geploegd terrein afgezocht worden naar resten, zoals scherven en bouw materiaal. Tijdens dat onderzoek kan ook het reliëf van dichtbij bekeken worden.
- Een andere methode is booronderzoek. Aan de hand van boringen kunnen muurresten, de opbouw van ophogingen, slootvullingen en dergelijke in kaart worden gebracht. Al wordt de kans dat dit onderzoek nieuwe informatie oplevert ter discussie gesteld.
- Proefsleuvenonderzoek is de laatste optie, ook gezien de kosten van dit onderzoek, maar levert archeologisch gezien waarschijnlijk de meeste informatie op. Bij dergelijk onderzoek wordt het terrein steekproefsgewijs onderzocht.
- Tevens is het interessant bouwhistorisch onderzoek van bestaande gebouwen die overeenkomen met gebouwen op de 17^e-eeuwse kaart te doen. Er zou dan in eerste instantie gekeken moeten worden welke bouwdelen van de verschillende buitenplaatsen daadwerkelijk in de grond

aanwezig zijn, of bijvoorbeeld schuilgaan achter jongere gevels.

- Ook kunnen weerstandsmeting en grondradar het beeld van de individuele buitenplaatsen verduidelijken.

Wat is te zeggen over de algemene gegevens van de buitenplaatsen, zoals namen, bouw- en sloopjaren?

Voor de naamgeving van de buitenplaatsen is gekeken naar oude kaarten, huidige topografische kaarten en archiefstukken. De namen staan in de eerste kolom van bijlage 1. De bestaansperiode van de individuele buitenplaatsen staat, voor zover bekend, in bijlage 3.

Wat zijn de mogelijkheden bij ruimtelijke ontwerpen en publieksbereik met de terreinen van buitenplaatsen, eendenkooien en molengangen?

Culturele planologie

Dat de Beemster zoveel buitenplaatsen heeft gehad gedurende een relatief korte periode is uniek. Voor de toekomstige ontwikkelingen van de Beemster kan dit gegeven een impuls zijn, door de buitenplaatsen in nieuwe inrichtingsprojecten te betrekken.

Te denken valt aan het gebruiken van de kenmerken -zoals zichtlijnen, sloten, tuinen, architectuur van buitenplaatsen-bij nieuwe ontwerpen. Ook kan kunst in ruimtelijke opgaven een rol spelen. Andere mogelijkheden zijn het visualiseren van een buitenplaats (bijvoorbeeld door de fysieke resten zichtbaar te maken op de plaats waar ze van oudsher liggen), het organiseren van activiteiten op de voormalige buitenplaatsen,

het volgen van de contouren van de voormalige buitenplaatsen in nieuwbouw *etcetera*.

Dergelijke projecten passen in het Belvedere-rijksbeleid (zoals verwoord in de gelijknamige beleidsnota van vier ministeries) en in de Culturele planologiegedachte, wat de Provincie Noord-Holland momenteel met Cultureel Erfgoed Noord-Holland concretiseert tot ruimtelijke projecten met een cultuurhistorische basis.

Naast de buitenplaatsen is de bijzonder lange molengang (nummer 73) een landschappelijk element van nationaal, maar mogelijk ook internationaal (toeristisch) belang. Met name ten behoeve van de Werelderfgoed-identiteit en het toerisme zou deze molengang visueel versterkt kunnen worden.

Publieksbereik

Hoewel de meeste buitenplaatsen volledig verdwenen zijn bestaan de ondergrondse resten, archiefstukken en verhalen nog wel. Dit kan versterkt worden door op verschillende manieren het grote publiek op de hoogte te brengen van de karakteristieken van de buitenplaatsen en de betekenis voor de Beemster, en wat daarvan rest. De mogelijkheden zijn talrijk:

- Fietsroutes kunnen de buitenplaatsen verbinden. Mensen kunnen zich bijvoorbeeld laten informeren via hun mobiele telefoon of een GPS.
- Om een idee te geven van de hoeveelheid en de ligging in de Beemster kunnen de plekken door middel van reusachtige

ballonnen worden gemarkeerd. Van veraf zijn deze bollen te zien. Aan de Volgerweg zal een duidelijk cluster te zien zijn.

- We hebben dankzij historische bronnen zicht op eigenaren en bouwers van de buitenplaatsen. Het kan veel belangstelling opleveren als de nazaten van hen worden opgespoord.

Afb. 17 De Beemster is geliefd als recreatie-gebied. Toeristische routes langs buitenplaatsen en molengangen passen daar goed in.

Open monumentendagen en de open dagen van de Beemster

Buitenplaatsen kunnen een thema zijn tijdens de open monumentendagen. Door op de buitenplaatslocatie een stelling te bouwen worden de resten ontzien, en zichtbaar gemaakt. Om de stelling kan doek worden gespannen, waar projectie op mogelijk is. Te denken valt aan voorstellingen van podiumkunsten, maar ook een afbeelding van hoe de buitenplaats eruit zag of eruit gezien kan hebben. De open monumentendagen trekken altijd veel bezoekers.

Afb. 18 Open Monumentendag trekt al jaren bijzonder veel geïnteresseerden, zoals hier bij een fort van de Stelling van Amsterdam.

Ieder jaar wordt in de Beemster op Hemelvaartsdag een open dag georganiseerd. Voor deze dag zouden de buitenplaatsen als thema gekozen kunnen worden.

Gedurende het jaar wordt ook een open tuindag georganiseerd. Mogelijk liggen hier ook kansen voor de buitenplaatsen als thema, en dan vooral de indeling van de buitenplaatsen met boomgaard en tuin.

Museum Betje Wolff

Museum Betje Wolff en Westerhem besteden aandacht aan de geschiedenis van de Beemster en de buitenplaatsen. Samen met deze instanties zouden de buitenplaatsen nog meer onder de aandacht kunnen worden gebracht, bijvoorbeeld door middel van een tentoonstelling van de resultaten van dit onderzoek. Maar ook kunnen bestaande en nieuwe activiteiten voor kinderen/scholen worden gemaakt.

Scholen

Zowel in het museum als op de locaties van de buitenplaatsen zelf kunnen scholieren geïnspireerd worden door deze geschiedenis. Verschillende educatieprojecten over het thema buitenplaatsen/buitenhuizen (zie www.erfgoedhuis-zh.nl) en buitenhuizen (een onderwerp in de nationale canon, zie www.entoen.nu) zijn ontwikkeld. Gedacht kan worden aan theatervoorstellingen of het maken van een schilderij van de buitenplaats, dat op locatie of in het museum getoond kan worden. Ook projecten als 'plan je eigen ruimte' kan een aansprekende insteek zijn. De educatieafdeling Plein C van Cultuurcompagnie Noord-Holland heeft voor diverse buitenplaatsen lespakketten ontwikkeld (zie www.erfgoedbijdeles.nl).

Afb. 19 Voorbeelden van lesmateriaal van Plein C

(zie www.erfgoedbijdeles.nl).

Literatuur- en documentatielijst

Digitale bronnen

- Actueel Hoogtebestand Nederland (zie www.ahn.nl)
- Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)
- Kadastrale minuut: www.watwaswaar.nl

Atlassen

- Dou, J.J. (1980): *Kaartboek Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland 1745*, [2^e heruitgave uitgeverij Canaletto]. Alphen aan den Rijn.
- N.N.: *Geomorfologische kaart van Nederland, 1:50.000, Blad 19 Alkmaar- Blad 20 Lelystad (gedeeltelijk)*.
- N.N.: *Geologische kaart Blad 19 Alkmaar West*.
- N.N. (1992): *Grote Historische Provincie Atlas Noord-Holland 1849-1859*.
- N.N. (2003): *Atlas van Historische Topografische Kaarten Noord-Holland. Bladen van de Chromotopografische Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden*.
- N.N. (2004): *Topografische Atlas Noord-Holland 1:25.000*.

Literatuur

- Bossaers, K. (2008): *Buitenplaatsen in de Beemster*, in: *De Nieuwe Schouwschuit. Tijdschrift van het Historisch Genootschap Beemster*, 6de jaargang, november 2008. 17-20.
- Bossaers, K. (2008): *Enkhuizers regentenfamilies en hun buitens in de Beemster*, in: *Steevast, Jaarboek Oud-Enkhuizen*.
- Bouman, J. (1857): *Bedijking, opkomst en bloei van de Beemster*. Herdrukt in 1977, Alphen aan den Rijn.
- Bertram, C. (2005): *Noord Hollands Arcadia. Ruim 400 Noord-Hollandse buitenplaatsen in tekeningen, prenten en kaarten uit de Provinciale Atlas Noord Holland*, Alphen aan den Rijn.
- Claudemans, M. (2000): *Amsterdams Arcadia. De ontdekking van het achterland*, Nijmegen.
- Kooijmans, L. (1985): *Onder regenten. De elite in een Hollandse stad, Hoorn 1700-1780*. Hollandse Historische Reeks 4, Den Haag.
- Koopman, L. 2011: 'Laet noyt hooren in u koey sanck noch praeten...'Eendenkooien in de Beemster, in : *De Nieuwe Schouwschuit. Tijdschrift van het Historisch Genootschap Beemster*. 9^e jaargang, april 2011..
- Otsen, J. (1993): *Het levensverhaal van Pieter Peereboom, een 18^e-eeuwse regent-ondernemer uit Purmerend*. Stolphoevereeks XVII, Hoorn.
- Otsen, J. (1997): *Jan Switser, gezworen landmeter van de Beemster (1739-1791)*, Purmerend.
- Zwet, van, H. (2009): *Lofwaardighe dijckagies en miserabele polders: een financiële analyse van landaanwinningsprojecten in Hollands Noorderkwartier, 1597-1643*, Amsterdamse Historische reeks, grote serie, deel 37, Hilversum.

Bijlage 1: buitenplaatsencatalogus

Naam	typering	code in nota	grootte (m2)	Periode	adres	bijzonderheden	Huidig gebruik
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM01A	11050	eerste helft 17de eeuw	Westdijk 47	1 huis op minuutplan (MP)	ter plaatse van fort spijkerboor
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM04A	7800	eerste helft 17de eeuw	Westdijk 39	1 huis op MP	nu grotendeels onbebouwd
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM06A	19000	eerste helft 17de eeuw	Zuidelijk/Wormerweg	niet meer zichtbaar op kaart 1849-1859	terrein onbebouwd
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM08A	9100	eerste helft 17de eeuw	Zuidelijk 1	niet meer zichtbaar op kaart 1849-1859	terrein onbebouwd
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM09A	13000	eerste helft 17de eeuw	Zuidelijk	niet meer zichtbaar op kaart 1849-1859	terrein onbebouwd, ten oosten van fort Jisperweg
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM11A	14400	eerste helft 17de eeuw	Zuidelijk 5/6		gedeeltelijk bebouwd
Komt gaat in vrede	middelgrote buitenplaats	BEEM12A	42000	eerste helft 17de eeuw	Volgerweg 24	1 gebouw op MP	
Kromhout	middelgrote buitenplaats	BEEM13A	26600	eerste helft 17de eeuw	Volgerweg 33	waarschijnlijk in afbreuk fase, 1 gebouw op MP	
Volgerwijk	middelgrote buitenplaats	BEEM14A	35000	eerste helft 17de eeuw	Volgerweg 35/37	goed zichtbaar op MP: 2 gebouwen	
Welgelegen	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM15A	12000	eerste helft 17de eeuw	Volgerweg 42/45	niet zeker van locatie op MP	
Nooit volmaakt	middelgrote buitenplaats	BEEM16A	20700	eerste helft 17de eeuw	Volgerweg 40/41	niet zeker van locatie op MP	
	grote buitenplaats	BEEM17A	48600	eerste helft 17de eeuw	Volgerweg 47	1 gebouw op MP	
Landlust	middelgrote buitenplaats	BEEM18A	21400	eerste helft 17de eeuw	Volgerweg 53	niet op MP	ligt nu fort Nekkerweg/ Fort Resort Beemster
Vrede Best	middelgrote buitenplaats	BEEM19A	25200	eerste helft 17de eeuw	Volgerweg 59	1 gebouw met bijgebouw op MP	
Quatre Bras	middelgrote buitenplaats	BEEM20A	40000	eerste helft 17de eeuw	Volgerweg 69	1 of 2 gebouwen op MP	
Vredenburg/Alewijn	grote buitenplaats	BEEM21A	53350	1817eerste helft 17de eeuw?	Zuiderweg	tuin getekend, 1 gebouw op MP	

	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM22A	15300	eerste helft 17de eeuw	Zuiderweg/Vredenburgerweg	1 gebouw op MP, niet meer zichtbaar op 1849 kaart	ligt onder autosnelweg A7
Door Geluk	middelgrote buitenplaats	BEEM23A	30600	eerste helft 17de eeuw	Volgerweg 74/75	1 gebouw op MP	
Mariënheuvel	middelgrote buitenplaats	BEEM24A	34200	eerste helft 17de eeuw	Volgerweg 79	2 gebouwen op MP	
Zwaansvliet	grote buitenplaats	BEEM25A	62250	eerste helft 17de eeuw	Volgerweg 78	op minuutplan 2 gebouwen zichtbaar	
Zwaansvliet	grote buitenplaats	BEEM26A	45000	1628 gebouwd	Volgerweg 80	1920 gesloopt, op minuutplan 2 gebouwen zichtbaar	
	middelgrote buitenplaats	BEEM28A	22400	eerste helft 17de eeuw	Purmerenderweg	zichtbaar op minuutplan 1 huis	
Aurora	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM29A	12600	eerste helft 17de eeuw	Purmerenderweg 74	zichtbaar op minuutplan 1 huis	onbebouwd
Best Tevreden	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM30A	10500	eerste helft 17de eeuw	Oostdijk 27/28	zichtbaar op minuutplan 1 huis	terrein nu bebouwd
	middelgrote buitenplaats	BEEM32A	24000	eerste helft 17de eeuw	Jisperweg 130	op kaart 1849	
	middelgrote buitenplaats	BEEM33A	27000	eerste helft 17de eeuw	Jisperweg 137/138		
De Grote Bijenkorf	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM34A	18000	eerste helft 17de eeuw	Middenweg 192	niet zeker van locatie op MP	terrein bebouwd
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM35A	17500	eerste helft 17de eeuw	Jisperweg		terrein ligt onder N244
Over-Rijp	middelgrote buitenplaats	BEEM38A	37500	eerste helft 17de eeuw	Westdijk 34	zichtbaar op MP met 1 gebouw	
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM40A	14950	eerste helft 17de eeuw	Westdijk 33	zichtbaar op kaart is 1 gebouw/ tuinaanleg	terrein nu grotendeels onbebouwd
Kerkzigt	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM41A	18000	eerste helft 17de eeuw	Jisperweg 109		voormalig erf is bebouwd
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM42A	13000	eerste helft 17de eeuw	Jisperweg 99	zichtbaar op MP 1 gebouw	voormalig erf is bebouwd
Het Spaansche Huis	middelgrote buitenplaats	BEEM43A	28800	eerste helft 17de eeuw	Jisperweg 98	niet zichtbaar op MP	
Koningsberg	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM44A	15300	eerste helft 17de eeuw	Middenweg 105		voormalig erf is bebouwd
Middelwijk	grote buitenplaats	BEEM46A	48000	voor 1646	Middenweg	er zou een beschrijving van bestaan	

Leeuwenplaats	grote buitenplaats	BEEM47A	67700	1612-1622	Rijperweg 115		tuinaanleg en erf grotendeels onbebouwd
Deutz Hofje	middelgrote buitenplaats	BEEM48A	33300	eerste helft 17de eeuw	Nekkerweg 18		
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM49A	12250	eerste helft 17de eeuw	Nekkerweg 19		terrein onbebouwd
Wel te Vrede	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM50A	12250	eerste helft 17de eeuw	Nekkerweg 15		voormalig erf bebouwd
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM51A	15000	eerste helft 17de eeuw	Rijperweg 130		voormalig erf bebouwd
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM53A	18700	eerste helft 17de eeuw	Purmerenderweg 3		onder fort Kwadijk
Langewijk	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM55A	10200	1763	Oostdijk 21		voormalig erf bebouwd
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM56A	10800	eerste helft 17de eeuw	Oostdijk 18		voormalig erf bebouwd
Laanzigt	middelgrote buitenplaats	BEEM58A	27000	eerste helft 17de eeuw	Jisperweg, ten noorden van nummer 74		
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM60A	13200	eerste helft 17de eeuw	Westdijk 16		voormalig erf ten dele bebouwd
Veelust	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM62A	11000	eerste helft 17de eeuw	Middenweg 93		terrein is bebouwd
Komt gaat in Vrede	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM63A	14400	eerste helft 17de eeuw	Middenweg 55/58		terrein grotendeels bebouwd
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM66A	16200	eerste helft 17de eeuw	Hobrederweg 29/32		voormalig erf bebouwd
Broedersbouw	grote buitenplaats	BEEM67A	46400	eerste helft 17de eeuw	nabij Hobredelaan 2		terrein onbebouwd
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM68A	14900	eerste helft 17de eeuw	Oostdijk 13		voormalig erf bebouwd
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM69A	12600	eerste helft 17de eeuw	Oostdijk 11		voormalig erf bebouwd
Rustenhoven	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM70A	15400	eerste helft 17de eeuw	Schermerhomerweg 3		terrein bebouwd
	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM74A	15000	eerste helft 17de eeuw	Oostdijk 3		erf bebouwd
Rustenhoven	middelgrote buitenplaats	BEEM83A	21000	2de helft 18de eeuw	Volgerweg 25	bestaat nog, 1 gebouw op MP	
Beemsterlust	kleine buitenplaats/herenhuis	BEEM84A	9000	2de helft 18de eeuw	Jisperweg 74	getekend	voormalig erf bebouwd

Bijlage 2: Kwaliteit, zichtbaarheid en herkenbaarheid

De nummers verwijzen naar de beleidsnota, de meest waardevolle vindplaatsen staan ook op de kaart op p. 14 in dit rapport.

NR.	HERKENBAAR OP AHN	KWALITEIT	ZICHTBAARHEID	HERKENBAARHEID HUIS	HERKENBAARHEID TUIN
1	Verdwenen	Geen	Geen	Geen	Geen
4	Oorspr. Indeling herkenbaar: huis noord en tuin zuid	Lijkt intact, geen egalisatie. Slecht/matig herkenbare details.	Slecht herkenbaar, op hoofdsingels na.	Onder huidige boerderij	Bijna onbebouwd. Geen details zichtbaar. Ligt wel verhoogd.
6	Geen indeling in reliëf zichtbaar	Goed. Geen egalisatie, ook geen verhoging.	Herkenbaar in hoofdslotenpatroon	Verdwenen. Niet herkenbaar in reliëf.	Verdwenen. Niet herkenbaar in reliëf.
8	Geen referentie aan oorspr indeling in grasland zichtbaar. Locatie huis we	Goed, geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Huidige hoofdsingels volgen oorspronkelijke grens	Verdwenen. Locatie huis ligt relatief hoger dan rest.	Verdwenen. Niet herkenbaar in reliëf.
9	Geen referentie aan oorspr indeling in grasland zichtbaar. Locatie huis we	Goed, geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Huidige hoofdsingels volgen oorspronkelijke grens	Verdwenen. Locatie huis ligt relatief hoger dan rest.	Verdwenen. Niet herkenbaar in reliëf
11	Oorspronkelijke indeling gehandhaafd: huis oost en tuin west	Weinig/geen relatie met kaart 1646	Buiten hoofdsingels niets zichtbaar	Niet zichtbaar. Ligt onder huidige boerderij	Niet zichtbaar
12	Oorspr. indeling herkenbaar: huis oost, boomgaard midden en tuin west.	Historisch singelpatroon rond huis, boomgaard en tuin zichtbaar	Zichtbaar	Niet zichtbaar. Ligt onder huidige boerderij	Boomgaard nu bebouwd. Slotenpatroon om tuin zichtbaar.
13	Oorspr. indeling lijkt geheel behouden: huis west, tuin oost en slotenpatr	Intact, verhoogd t.o.v. omgeving	Goed zichtbaar	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing	Tuin/boomgaard is nog steeds onbebouwd.
14	Oorspr. indeling behouden, tuin oost, huis midden en boomgaard west.	Intact, geen egalisatie. terrein ligt hoger dan omgeving.	Goed zichtbaar, ook knik in zuidelijke sloot.	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing	Tuin/boomgaard is nog steeds onbebouwd. Slotenpatroon in tuin deels z
15	Oorspr indeling deels behouden. Tuin oost en bebouwing west.	Intact, geen egalisatie. terrein ligt hoger dan omgeving.	Redelijk zichtbaar, deels gedempte singels die zijn overbouwd.	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing. Groot opp	Tuin is nog steeds onbebouwd.
16	Oorspr. indeling goed behouden. Boomgaard oost, huis midden en tuin west.	Intact, geen egalisatie. terrein ligt hoger dan omgeving.	Goed zichtbaar, ook details	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing	Tuin/boomgaard is nog steeds onbebouwd. Slotenpatroon in tuin deels z
17	Oorspr. indeling goed behouden. tuinen zuid, boomgaard midden en noordoost	Intact, geen egalisatie. terrein ligt hoger dan omgeving.	Goed zichtbaar. Westelijke grenssloot heeft nog de twee 17 ^e -eeuwse knikken	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing.	Tuin/boomgaard is nog grotendeels onbebouwd. Slotenpatroon in tuin vr
18	Grotendeels verdwenen bij aanleg fort Halfweg. Huisplaats valt samen met h	Matig. 3/4 verstoord door fort.	Matig herkenbaar, alleen deel waar huis stond is mogelijk bewaard	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing	Verdwenen bij aanleg fort.

NR.	HERKENBAAR OP AHN	KWALITEIT	ZICHTBAARHEID	HERKENBAARHEID HUIS	HERKENBAARHEID TUIN
19	Oorspr. indeling deels behouden. Bebouwing in oosten, tuin in westen. Grot	Redelijk intact. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Goed zichtbaar in delen van terrein	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing	Tuin is nog deels onbebouwd.
20	Oorspr. indeling kern buitenplaats geheel bewaard. Aan randen in periferie	Intact, geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Slotenpatroon geheel intact.	Niet zichtbaar, op verhoging in maaiveld na.	Niet zichtbaar, op verhoging in maaiveld na.
21	Oorspr. indeling goed behouden. Boomgaard oost, huis midden en tuin noord e	Intact, geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Goed herkenbaar in huidige slotenpatroon	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing	Tuin is nog deels onbebouwd, deels bebouwd (kassen, gebouwen)
22	Oorspr. tuin is behouden.	Oostelijke helft verstoord. Westelijke helft onduidelijk	Verstoord	Onder A7, onbekend	Deel tuin niet onder A7. Status niet te bepalen.
23	Lijkt grotendeels intact, maar wijkt af van kaart 1646.	Intact, geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Goed herkenbaar in huidige slotenpatroon	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing	Niet zichtbaar
24	Lijkt grotendeels intact. Tuin oost en bebouwing in ZW hoek.	Intact, geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Herkenbaar in slotenpatroon	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing	Tuin/boomgaard is nog grotendeels onbebouwd. Slotenpatroon in tuin vr
25	Oorspr. indeling is intact, maar afgesneden door rijksweg A7	Intact, geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving. Afsnijding	Herkenbaar in slotenpatroon	Niet zichtbaar. Ligt onder huidige akker, dus niet over	Tuin/boomgaard is deels bebouwd en afgesneden door A7.
26	Oorspr. indeling is intact, maar afgesneden door rijksweg A7	Intact, geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving. Afsnijding	Herkenbaar in slotenpatroon.	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing	Tuin/boomgaard is nog grotendeels onbebouwd. Slotenpatroon in tuin vr
28	Oorspr. indeling intact. Woonhuizen langs doorgaande weg staan niet op oud	Intact, geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Goed herkenbaar in slotenpatroon.	Zichtbaar in reliëf als verhoging. Ligt onder huidige t	Tuin/boomgaard is nog grotendeels onbebouwd. Slotenpatroon in tuin vr
29	Oorspr. indeling geheel intact. Huisplaats in NW hoek, rest tuin.	Intact. Geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Goed herkenbaar in slotenpatroon	Zichtbaar als hoogste punt in reliëf	Tuin/boomgaard is nog grotendeels onbebouwd. Slotenpatroon in tuin ze
30	Oorspr. indeling weinig herkenbaar door bebouwing	Intact. Geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Goed herkenbaar in slotenpatroon.	Zichtbaar als hoogste punt in reliëf, onder huidige bebouwing	Tuin deels bebouwd. Slotenpatroon deels herkenbaar.
31	Is blanco op kaart 1646	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
32	Oorspr. indeling herkenbaar: huis zuid en tuin noord	Goed, geen egalisatie	Herkenbaar in slotenpatroon	Onder huidige boerderij.	Bijna onbebouwd. Geen details zichtbaar. Ligt wel verhoogd.
33	Oorspr. indeling herkenbaar: huis, tuin en boomgaard.	Goed, geen egalisatie	Geheel in slotenpatroon herkenbaar	Onder huidige boerderij	Bijna onbebouwd. Geen details zichtbaar. Boomgaard ligt wel verhoogd.
57	Onduidelijk welke locatie bedoeld is. Veel bebouwing. Terrein hoger dan om	Intact, geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Herkenbaar in slotenpatroon	Niet bepaald	Niet bepaald
58	Oorspr. indeling goed herkenbaar. Tuin oost, akker midden en huis in NW ho	Intact. Geen egalisatie. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Goed herkenbaar in slotenpatroon.	Verdwenen, onder huidige bebouwing.	Geheel onbebouwde tuin/akker. Slotenpatroon intact.
60	Oorspr. Indeling met singels deels herkenbaar.	Redelijk intact. Terrein ligt hoger dan omgeving.	Beperkt, lijkt gedempt	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing	Niet zichtbaar, ligt onder huidige bebouwing

NR.	HERKENBAAR OP AHN	KWALITEIT	ZICHTBAARHEID	HERKENBAARHEID HUIS	HERKENBAARHEID TUIN
74	Oorspr. indeling intact: bebouwing zuid en tuin noord.	Onzeker of het intact is. Terrein ligt wel hoger dan omgeving	Alleen hoofdsloten	Verdwenen, onder huidige bebouwing.	Verdwenen. Thans grasland
83	Te veel bebouwd om uitspraak over indeling te kunnen doen	Te veel bebouwd om uitspraak te kunnen doen. Terrein ligt als gehe	Lijkt in slootpatroon te herkennen	Verdwenen. Locatie huis ligt relatief hoger dan rest.	Verdwenen. Tuin was erg klein, is dus moeilijk te onderscheiden.
84	Op deze locatie geen buitenhuis op kaart 1646	Te veel bebouwd om uitspraak te kunnen doen. Terrein ligt als gehe	Niet zichtbaar onder bebouwing en ophogingen	Niet zichtbaar onder bebouwing en ophogingen	Niet zichtbaar onder bebouwing en ophogingen

Eendenkooien

5	eendenkooi niet in huidige indeling herkenbaar. Sloot doorsnijdt kooi.	eendenkooi goed in reliëf herkenbaar.	Deels in reliëf zichtbaar	n.v.t.	n.v.t.
7	eendenkooi niet herkenbaar in huidig reliëf	eendenkooi niet herkenbaar in huidig reliëf	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
61	eendenkooi niet herkenbaar in huidig reliëf	eendenkooi niet herkenbaar in huidig reliëf	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
64	eendenkooi niet herkenbaar in huidig reliëf	eendenkooi niet herkenbaar in huidig reliëf	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.

Molenplaatsen en -gangen

2	Oorspronkelijke molenplaatsen en slotenpatroon intact	Intact reliëf. Hoogteverschillen in molengang goed herkenbaar	Goed herkenbaar in huidige slotenpatroon	Molens verdwenen. Alle molenplaatsen als verhoging in r	n.v.t.
3	Molengang redelijk herkenbaar in reliëf.	Intact, niet geëgaliseerd	Deels in noordelijke slotenpatroon herkenbaar. Zuidelijks sloten gedempt.	Molens verdwenen. Molenplaats matig in reliëf herkenbaar	n.v.t.
10	Oorspr. indeling intact.	Molengang ligt hoger dan omgeving. Geen molenplaats te onderscheid	Slotenpatroon rond molengang intact	Geen	n.v.t.
27	Verdwenen bij aanleg oprit A7				
59	Oorspr. indeling herkenbaar: molenwetering, boezems en molenplaatsen				
73	Molengang integraal op kaart 1646				
75	Geheel verstoord				
78	Geheel verstoord				
79	Molengang integraal op kaart 1646				
86	Historische verkaveling wrs intact				

Bijlage 3: onderzoeksresultaten K. Bossaers

BEEM01A= Nummering uit de archeologienota van de gemeente Beemster

DK44= oude kavelnummering

T= Transportregister

V= Verponding

BEEM01A	DK44, geen buitenplaats, boerderij [T1710, 1721, 1751, 1758, V1733], tot 1758 in bezit van de familie Alewijn [die zoals bekend elders in de Beemster een grote buitenplaats bezat]
BEEM04A	DK55, hofstede [T1743], plaisirhuis [V], boerewoning [T1774, dan genaamd Het Pannehuijs]; bezit van de familie Deutz-Coymans
BEEM06A	DK38, geen buitenplaats, boerderij [T1665, 1747 boerehuisinge, V]
BEEM08A	DK35, geen buitenplaats, boerderij [T1660, 1793, V]
BEEM09A	DK28, geen buitenplaats, boerderij [T1632, V]; sedert 1646 in bezit van het Weeshuis te Amsterdam
BEEM11A	DK23, geen buitenplaats, boerderij [T1628, 1761, V], tot eind 18e eeuw in bezit van de familie Alewijn [zie boven]
BEEM12A	BK7, hofstede [T1725, 1766], heerschapshuisinge [T1743], plaisirhuis [V], maar bij de verkoop in 1783 is het nog slechts een huijsmanswoning [T], waarschijnlijk tussen 1766-1783 afgebroken; de naam is niet uit de 17e-18e eeuw
BEEM13A	BK4, herenhuis [T1742], plaisirhuis [V], tot 1742 in bezit van de familie Poppen-Cromhout; vermoedelijk rond 1750 afgebroken
BEEM14A	BK3, grote hofstede [T1666], hofstede [T1761, 1797, 1810], plaisirhuis [V], sedert 1674 in bezit van de familie Witte-Borghorst; in 1815 verkocht aan Jan Kooij, boer, die waarschijnlijk kort daarna het herenhuis heeft gesloopt; in 1832 waren de waterpartijen en de bosschages nog aanwezig
BEEM15A	BK2, plaisirhuis [V], boerderij [T1777]; tot 1760 in bezit van de familie Coymans, vermoedelijk tussen 1760-1777 gesloopt
BEEM16A	BK89, hofstede [T1746, 1757], plaisirhuis [V], boerderij [T1790]; tot 1760 in bezit van de familie Coymans, vermoedelijk tussen 1760-1790 gesloopt; naam niet uit de 17e-18e eeuw
BEEM17A	BK1, grote hofstede [T1634], hofstede [T1763, 1770, 1797], plaisirhuis [V], gebouwd door Jacob Poppen (+1634), tussen 1799 en 1806 gesloopt [T1799, grasland gelegen "achter de gewezen hofstede Beemster Lust" T1806]; naam Beemsterlust ¹⁵
BEEM18A	BK91, hofstede [T1722], plaisirhuis [V], boerderij [T1764]; vermoedelijk rond 1750 gesloopt; naam niet 17e-18e eeuws
BEEM19A	BK92, hofstede [T1728, 1776], plaisirhuis [V], boerderij [T1801]; naam Vredeveld [niet Vredebest]
BEEM20A	PK18-19, hofstede [T1736, 1775], plaisirhuis [V], in 1800 gesloopt [T1801 grond van de gewezen buitenplaats]; lange tijd in bezit van de familie Van Foreest, hier trouwde Agatha van Foreest met haar koetsier
BEEM21A	PK25, hofstede [T1717, 1761], plaisirhuis [V], Vredenburgh gebouwd in 1643-1649 door Frederik Alewijn naar een ontwerp van Pieter Post ¹⁶ , blijft tot de dood van dijkgraaf Frederik Alewijn jr. in 1817 in de familie, kort daarna afgebroken

¹⁵ Een afbeelding in Noord-Hollands Archief

¹⁶ Afbeeldingen in Noord-Hollands Archief, maquette in Museum Betje Wolff

BEEM22A	PK37-39, huijsinge [T1668, 1783], plaisirhuisje [V]; vermoedelijk geen hofstede maar een kleiner huis dat als buiten werd gebruikt, moet al voor 1800 zijn verdwenen want na 1785 is sprake van een tuinderij
BEEM23A	BK94, buitenplaats [T1775], plaisirhuis [V], boerderij [T1779]; gebouwd door Charles Loten rond 1625-1630 ¹⁷ ; gesloopt rond 1775-1779; naam Wel te Vreeden [niet Door Geluk]
BEEM24A	BK95, herenhuis [T1740], hofstede [T1775], plaisirhuis [V], boerderij [T1803]; kort na 1778 gesloopt ¹⁸ ; naam Volgerlust [naam Marienheuvel is gegeven in de 19e eeuw bij de bouw van de huidige villa]
BEEM25A	PK59, hofstede [T1773, 1806], plaisirhuis [V], omstreeks 1625-1630 gebouwd door Dirk van Oss de jonge (dijkgraaf 1618-1666) ¹⁹ , in 1739 door de erven verkocht; vermoedelijk tussen 1806-1813 gesloopt, op het minuutplan niet meer te vinden
BEEM26A	PK71, hofstede [T1763], plaisirhuis [V], in 1628 door François van Oss gebouwd naast de grote hofstede van zijn oudste broer (op de Kopergravure is een 'binnendoorlaantje' tussen beide zichtbaar), naam Zwaansvliet; nazaat dijkgraaf Jan van Goor Hinlopen woonde er tot zijn dood in 1833, in de OAT het hoogste geklassificeerde huis, de enige in klasse 1; rond 1855 gesloopt
BEEM28A	PK87-88, hofstede met speelhuis [T1670], plaisirhuis [V], gebouwd door David van Oss rond 1630, in 1671 verkocht aan de Hoornse regentenfamilie Van Akerlaken (tot 1749 eigenaar), moet al voor 1800 zijn verdwenen want dan is sprake van een tuinderij
BEEM29A	DK4, hofstede [T1661], plaisirhuis [V], in 1762 verkocht en vermoedelijk korte tijd later afgebroken want daarna is sprake van een tuinderij; naam niet uit de 17e-18e eeuw
BEEM30A	DK2, huis [T1626, 1717], plaisirhuis [V], boerderij [T1792], gebouwd door Guiljaem Wijs [later schoonvader van François van Oss op wie het vererft], gesloopt voor 1790; naam niet uit de 17e-18e eeuw
BEEM32A	KK17, geen buitenplaats, boerderij [T1710, V]; naam niet uit de 17e-18e eeuw
BEEM33A	BK36, huis [T1635, 1723], plaisirhuis [V], boerderij [T1757, 1796], in 1776 verkocht aan boer dus rond die tijd gesloopt
BEEM34A	BK60, huis [T1637], boerderij [T1769, V], midden 17e eeuw vererfd op een Haarlemse familie die er vermoedelijk weinig is geweest ²⁰ ; naam niet uit de 17e-18e eeuw
BEEM35A	BK20, geen buitenplaats, boerderij [T1636, 1767, V]
BEEM38A	DK62, herenhuis [T1635, 1721, 1753], plaisirhuis [V], kavel land [T1805]; gebouwd door Hans Sweers uit Hoorn, via vererving in bezit van de familie Van Foreest ²¹ , vermoedelijk voor 1805 afgebroken, op het minuutplan zijn de waterpartijen nog zichtbaar; naam Over-Rijp
BEEM40A	DK65, hofstede [T1674, 1722], plaisirhuis [V], bouwmanwoning [T1805]; naam Grijpesteijn
BEEM41A	BK25, geen buitenplaats, boerderij [T1637, 1722, 1749, 1788, V], tot 1751 in bezit van de familie Alewijn-Pauw; naam niet uit de 17e-18e eeuw
BEEM42A	BK28, geen buitenplaats, boerderij [T1637, 1760, 1776, 1809, V], tot 1765 in bezit van de heren van Bergen
BEEM43A	BK48, huis [T1663], boerderij [T1758, 1804, V], in 1663 gekocht door Jean Loten die al een ander buiten in de Beemster bezat, daarna vererfd op de familie Rendorp die landhuizen bij Velsen bezat, derhalve vermoedelijk al in de 2e helft van de 17e eeuw geen buitenplaats meer

¹⁷ Joost van den Vondel schreef zijn bekende loflied op de Beemster terwijl hij te gast was op het buiten van Charls Loten

¹⁸ Door Jan Switser, zie: Jack Otsen, *Jan Switser, gezworen landmeter van de Beemster (1739-1791)* (Purmerend 1997)

¹⁹ Jacobus Bouman noemt dit buiten Het Casteel, die naam ben ik in de bronnen nooit tegengekomen. Dirk van Oss zelf benoemt het huis in zijn testament als het huis "waar den os uithangt", vermoedelijk verwijzend naar een uihangbord/gevelsteen

²⁰ Men neemt, ondanks de verplichting daartoe, niet de moeite om de eigendommen over te laten zetten op naam van de erfgenamen, pas na ruim 100 jaar, in 1769 wordt de overboeking gedaan ivm verkoop

²¹ Inventarisbeschrijving in Familiearchief Van Foreest, Regionaal Archief Alkmaar

BEEM44A	BK71, hofstede [T1778], plaisirhuis [V], boerderij [T1792]; van 1643-1778 in bezit van de Hoornse regentenfamilies Coning-Van Akerlaken, in 1778 verkocht aan een boer, vermoedelijk kort daarna afgebroken; de naam komt in de bronnen niet voor maar zou kunnen duiden op de eigenaren
BEEM46A	BK66, herenhuis [T1731, 1758], plaisirhuis [V], land "zijnde gewezen plaats Middelwijk" [T1760]; afgebroken 1759
BEEM47A	AK21, herenhuis [T1653, 1774, 1811], plaisirhuis [V], gebouwd door Jan van der Straten, in 1735 gekocht door Roelof de Leeuw, later burgemeester van Monnickendam waaraan het de naam Leeuwenplaats ontleent; vermoedelijk kort na 1811 gesloopt, want het grote huis staat niet op het minuutplan (wel de waterpartij)
BEEM48A	AK13, geen buitenplaats, boerderij [T1691, 1806, V], in bezit van Agatha Deutz die bij testament in 1691 al haar bezittingen vermaakte aan een te stichten hofje, vandaar de naam
BEEM49A	AK18, hofstede [T1665, 1731], kavel land [T1740, 1767, 1786, 1806], boerderij [V]; in bezit van de familie Pellicorne en later Geelvinck, mogelijk kort na 1731 gesloopt
BEEM50A	AK19, hofstede/herenhuis [T1666, 1720, 1782], plaisirhuis [V], boerderij [T1804]; van 1672-1782 in bezit van Enkhuizer regentenfamilies ²² ; herenhuis dat voor de boerenwoning stond, werd kort na 1782 gesloopt
BEEM51A	AK30, geen buitenplaats, boerderij [T1722, 1735, 1804, V], in bezit van families uit De Rijp, naam in die tijd is trouwens Arendsburg
BEEM53A	HK8, geen buitenplaats, boerderij [T1670, 1789, V]
BEEM55A	AK68, buitenplaats [T1737, 1791], plaisirhuis [V], rond 1630 gebouwd door Herman Hesters, sedert 1652 in bezit van Enkhuizer regentenfamilies ²³ ; op de mnuutplan is het grote huis nog zichtbaar, in de OAT echter aangeslagen als boerderij (klasse 6)
BEEM56A	AK64, herenhuis [T1717, 1782, 1809], plaisirhuis [V], gebouwd door Nicolaas van Bambeek, sedert 1663 in bezit van Enkhuizer regentenfamilies ²⁴ ; naam Belvliet, huis staat er nog steeds!
BEEM58A	BK33, hofstede [T1652], boerderij [T1743, 1795, V], vermoedelijk begin 18e eeuw gesloopt
BEEM60A	niet gedetermineerd
BEEM62A	AK9, geen buitenplaats, boerderij [T1671, 1723, 1787, V], naam niet uit de 17e-18e eeuw
BEEM63A	BK109, geen buitenplaats, boerderij [T1665, 1743, 1796, V], naam niet uit de 17e-18e eeuw
BEEM66A	AK37, huis [T1670, 1724], plaisirhuis [V], boerderij [T1785], gebouwd door Joan van Erpicum, later in bezit van Edamse regentenfamilie; vermoedelijk voor 1785 gesloopt; naam Het Groene Hart
BEEM67A	AK59-60, herenhuis [T1651, 1730], plaisirhuis [V], boerderij [T1777, 1809], gebouwd door François Boudewijns, in 1730 gekocht door Lucas Merens uit Hoorn ²⁵ ; voor 1770 gesloopt; naam Oostwijk (soms Huis te Oostwijk), er zijn op de locatie van Oostwijk nog stenen in de grond aanwezig
BEEM68A	AK57, geen buitenplaats, boerderij [T1799, V], in bezit van Amsterdamse regentenfamilies die elders buitens hadden
BEEM69A	HK Letter K, huis/buitenplaats [T1671, 1711, 1780], plaisirhuis [V], boerderij [T1798]; sedert 1676 in bezit van Enkhuizer regentenfamilies ²⁶ ; vermoedelijk rond 1795 gesloopt

²² Zie: Bossaers, ' Enkhuizers regentenfamilies en hun buitens in de Beemster', in: *Steevast*, Jaarboek Oud-Enkhuizen, 2008

²³ Idem

²⁴ Idem

²⁵ Na een ruzie met de dijkgraaf is hij er nooit meer geweest en liet het huis vervallen, zie: Kooijmans, *Onder regenten. De elite in een Hollandse stad, Hoorn 1700-1780*. (Hollandse Historische Reeks 4, Den Haag 1985)

BEEM70A	DK92, geen buitenplaats, boerderij [T1668, 1776, V]; naam Spitsbergen (sedert 1668)
BEEM74A	HK18, geen buitenplaats, boerderij [T1765, 1786, 1800, V], in bezit van Westfriese boerenfamilies
BEEM83A	BK6, buitenplaats [T1652, 1728, 1766, 1802], plaisirhuis [V], in bezit van familie De Hase-Loten-Boon; naam tot 1802 Jupiter
BEEM84A	BK32, geen buitenplaats, boerderij [T1738, 1777, V], in bezit van Westfriese boerenfamilies; naam niet uit de 17e-18e eeuw

Ontbrekende buitenplaatsen die in de Beleidsnota Archeologie een plaats krijgen

AK1	herenhuis/hofstede [T1664, 1722, 1806], plaisirhuis [V], boerderij [T1810]; in de 17e eeuw in bezit van de familie Boom-Abeleven
AK29-39	huis met singels en vijvers [T1627], plaisirhuis [V], boerderij [T1774]; gebouwd door Cornelis Pietersz Hooft ²⁷ , later in bezit van familie De Leeuw
AK53	lusthuis en boerehuis [T1624], hofstede [T1672], vermoedelijk rond 1700 ²⁸ in bezit gekomen van boerenfamilie en afgebroken; naam De Witte Voet [T1672]
AK63	herenhuis/hofstede [T1749], plaisirhuis [V], kavel land [T1809]; in 1756 gekocht door de buurman van Belvliet, vermoedelijk kort daarna gesloopt; naam Stijlenburg
BK24	hofstede met singels en vijvers [T1632, 1670], plaisirhuis [V], boerderij [T1771]
BK61	herenhuis met boerewoning [T1744, 1764, 1785], plaisirhuis [V], boerderij [T1806]; in bezit van Hoornse regentenfamilies, in 1785 verkocht aan boer, waarschijnlijk kort daarna gesloopt
BK85	buitenplaats [T1785], plaisirhuis [V], in bezit van Hoornse regentenfamilies
BK106	herenhuis met boerewoning [1730, 1741], plaisirhuis [V]
DK83	buitenplaats/hofstede [T1733, 1764], plaisirhuis [V], boerderij [T1790], sedert 1622 in bezit van Enkhuizer regentenfamilies ²⁹ ; naam Hagha; kort na 1764 gesloopt
DK95	hofstede/speelhuis [T1666, 1721, 1733, 1741], plaisirhuis [V], boerderij [T1809], in bezit van familie Schaep-De la Croix-De Dieu
GR2t/m14	herenhuis/hofstede [T1716, 1792, 1810], plaisirhuis [V], in bezit van familie Van Buuren, later van mr. Willem Alewijn; naam Bosch Rijk, de huidige villa stamt uit het midden van de 19e eeuw
KK93-94-95	herenhuis [T1746, 1764, 1787], plaisirhuis [V], in bezit van Hoornse regentenfamilies

Twijfelgevallen die niet in de Beleidsnota Archeologie worden opgenomen

AK7	heere- en huismanswoning [T1806], plaisirhuis [V], verder alleen huijsinge genoemd
AR2-3-4	heere- en huismanswoning [T1797], plaisirhuis [V], verder alleen huijsinge genoemd
BK57	hofstede [T1772], buitenplaats "met woningen"[T1778], herenhuis [T1810], plaisirhuis [V], dit betreft De Eenhoorn [de naam is niet uit de 17e-18e eeuw], herenboerderij in gebruik als buiten door Edamse regentenfamilie
BK65	buitenplaats met herenhuis [T1780, 1802], boerderij [V], in bezit van Hoornse regentenfamilies, naam Westerhem

²⁶ Idem

²⁷ Vererfd op dochter Jannetje, vrouw van mr. Pieter Kloeck; PC Hooft was er vaak op bezoek, zoals blijkt uit zijn brieven

²⁸ De transportregisters tussen 1676-1709 ontbreken

²⁹ Idem

DK18 buitenplaats met herenhuis en huismanswoning [T1778], na 1791 alleen boerderij
DK19 hofstede [T1716], plaisirhuis [V], verder alleen huijsinge genoemd
DK66 hofstede [T1722], plaisirhuis [V], verder alleen huijsinge genoemd
DK106 herenhuijsinge met boerenhuis onder een dak [T1754], plaisirhuis [V], in bezit van Hoornse regentenfamilies, naam Het Groot Beemster Bosch
HK5 buitenplaats met herenhuis en huismanswoning [T1789], boerderij [T1807]
HK20 hofstede [T1664], plaisirhuis [V], verder alleen huijsinge genoemd
KK68-69 hofstede [T1771], plaisirhuis [V], verder alleen huijsinge genoemd; naam Pijlenburg
KK97-98-99 huis met boerenhuis onder een dak [T1764], plaisirhuis [V], in bezit van Hoornse regentenfamilies.